

- În acest număr:*
- ROLUL UNESCO ȘI AL CONSILIULUI EUROPEI ÎN PROMOVAREA EDUCAȚIEI PENTRU EGALITATEA DE GEN
 - CONSILIEREA PENTRU INTEGRARE SOCIO-PROFESIONALĂ CA ETAPĂ A STRATEGIEI PENTRU COMBATEREA ABANDONULUI ȘCOLAR
 - RAPORT DE ACTIVITATE AL INSTITUTULUI ROMÂN PENTRU DREPTURILE OMULUI - 2018
 - COMITETUL PENTRU DREPTURILE OMULUI - COMENTARIUL GENERAL NR. 36 (2018) PRIVIND DREPTUL LA VIAȚĂ
 - JURISPRUDENȚĂ • SEMNAL • REMEMBER • TABLA DE MATERII 2018

DREPTURILE OMULUI

revistă editată de

INSTITUTUL ROMÂN PENTRU DREPTURILE OMULUI I.R.D.O.

HUMAN RIGHTS DROITS DE L'HOMME

ANUL XXVIII
NR. 4
2018

III. DOCUMENTAR JURIDIC

COMITETUL PENTRU DREPTURILE OMULUI – COMENTARIUL GENERAL NR. 36 (2018) PRIVIND ARTICOLUL 6 DIN PACTUL INTERNAȚIONAL PRIVIND DREPTURILE CIVILE ȘI POLITICE, DREPTUL LA VIAȚĂ*

I. Observații generale

1. Acest comentariu general înlocuiește observațiile generale anterioare nr. 6 (de la a 16-a sesiune) și nr. 14 (de la a 23-a sesiune) adoptate de Comitet în 1982 și, respectiv, 1984.

2. Articolul 6 recunoaște și protejează dreptul la viață al tuturor ființelor umane. Acesta este un drept suprem de la care nu este permisă nici o derogare chiar și în situații de conflict armat și de alte urgențe publice care amenință viața națiunii.¹

Dreptul la viață are importanță crucială atât pentru indivizi, cât și pentru societate în ansamblu. Este foarte prețios în sine, fiind un drept al fiecărei ființe umane, dar constituie de asemenea și un drept fundamental² a cărui protecție efectivă este condiția prealabilă pentru exercitarea tuturor celorlalte drepturi și al cărui conținut poate fi definit prin alte drepturi ale omului.

3. Dreptul la viață este un drept care nu ar trebui interpretat în mod restrictiv. El se referă la dreptul indivizilor de a nu fi supuși unor acte și omisiuni care sunt comise cu intenția de a provoca sau care ar putea să provoace moartea lor nenaturală sau prematură, precum și să-i împiedice să se bucure de o viață demnă. Articolul 6 garantează acest drept tuturor ființelor umane, fără niciun fel de deosebire, inclusiv persoanelor suspectate

* Adoptat de Comitet la cea de-a 124-a sesiune (8 octombrie-2 noiembrie 2018). CCPR/C/GC/36. Traducere IRDO.

¹ Comentariul general 6, par. 1; Comunicarea nr. R.11/45, Suarez de Guerrero împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 31 martie 1982, par. 13.1; Comunicarea nr. 146/1983, Baboeram Adhin împotriva Surinam, Opinii adoptate la 4 aprilie 1985, par. 14.3.

² Comentariul general 14, par. 1.

sau condamnate chiar și pentru cele mai grave infracțiuni.

4. Alineatul(1) al articolului 6 al Pactului prevede că nimeni nu poate fi privat de viața sa în mod arbitrar și că acest drept este protejat prin lege. Acest alineat fundamentează obligația statelor părți de a respecta și de a asigura dreptul la viață, de a pune în aplicare respectarea acestui drept prin măsuri legislative și de altă natură și de a oferi remedii eficiente și reparatorii tuturor victimelor cărora dreptul la viață le-a fost încălcat.

5. Alineatele (2), (4), (5) și (6) din articolul 6 al Pactului prevăd garanții specifice pentru a se asigura că în statele care nu au abrogat încă pedeapsa cu moartea, această pedeapsă nu trebuie să fie aplicată decât cu excepția celor mai grave infracțiuni, și numai în cazuri excepționale, dar și pentru acestea cu limitele cele mai stricte.³ Interzicerea privării de viață în mod arbitrar, cuprinsă în articolul 6 alineatul (1) limitează în continuare capacitatea statelor părți de a aplica pedeapsa cu moartea. Prevederile alineatului (3) reglementează în special relația dintre articolul 6 din Pact și Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid („Convenția privind genocidul”).

6. Privarea de viață implică o intenție⁴ sau un act de vătămare sau rănire previzibil și care ar putea fi prevenit, cauzat de o acțiune intenționată sau o omisiune. Acest act depășește ca gravitate vătămarea integrității corporale sau mentale sau amenințarea la adresa acestora.⁵

³ A se vedea Partea IV.

⁴ Comunicarea nr. R.11/45, Suarez de Guerrero împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 31 martie 1982, par. 13.2.

⁵ Comentariul general 35, par. 9, 55.

7. Statele părți trebuie să respecte dreptul la viață și au datoria de a se abține de la acțiuni care pot duce la privarea de viață în mod arbitrar. Statele părți trebuie, de asemenea, să asigure dreptul la viață și să depună toate eforturile pentru a proteja viața împotriva suprimării de către persoane sau entități a căror conduită nu este imputabilă statului.⁶ Obligația statelor părți de a respecta și de a asigura dreptul la viață se extinde în mod rezonabil și asupra unor amenințări previzibile sau a unor situații amenințătoare care pot avea ca rezultat pierderea vieții. Statele părți pot încălca articolul 6, chiar dacă astfel de pericole și situații nu au avut ca rezultat pierderea vieții.⁷

8. Deși statele părți pot adopta măsuri menite să reglementeze întreruperea voluntară a sarcinii, astfel de măsuri nu trebuie să conducă la încălcarea dreptului la viață al unei femei sau fete gravide sau a altor drepturi ale acestora conform Pactului. Astfel, restricțiile privind capacitatea femeilor sau a fetelor de a opta pentru avort nu trebuie, printre altele, să le pună în pericol viața, să le provoace dureri fizice sau mentale sau alte suferințe prin care se încalcă articolul 7, să le discrimineze sau să intervină în mod arbitrar în viața lor privată. Statele părți trebuie să ofere accesul sigur, legal și efectiv la avort în cazul în care viața și sănătatea femeii sau fetei gravide este supusă riscului, sau în cazul în care aducerea sarcinii la termen ar provoca femeii însărcinate sau fetei o durere și o suferință gravă, în special în cazul în care sarcina este rezultatul violului, al incestului sau nu este viabilă.⁸ În plus, statele părți nu pot reglementa sarcina sau avortul în toate celelalte cazuri într-un mod care contravine obligației lor de a se asigura că femeile și fetele nu întreprind avorturi în condiții care le pun viața în pericol și ar trebui să își revizuiască legislația privind

⁶ Comentariul general 31, par. 8. A se vedea Osman împotriva Regatului Unit, Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO) din 28 octombrie 1998, par. 116.

⁷ Comunicarea nr. 821/1998, Chongwe împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 25 noiembrie 2000, par. 5.2. A se vedea Ilhan împotriva Turciei, Hotărârea CtEDO din 27 iunie 2000, par. 75-76; Rochela Massacre împotriva Columbiei, Hotărârea I/A CHR din 11 mai 2007, par. 127.

⁸ A se vedea Comunicarea nr. 2324/2013, Mellet împotriva Irlandei, Opinii adoptate la 31 martie 2016, par. 7.4-7.8; Observații finale: Irlanda (2014), par. 9.

avortul în acest sens.⁹ De exemplu, nu ar trebui să ia măsuri precum sancțiuni penale împotriva femeilor gravide nemăritate sau aplicarea de sancțiuni penale împotriva femeilor și fetelor care suferă un avort¹⁰ sau împotriva furnizorilor de servicii medicale care le acordă asistență în acest scop, deoarece luarea unor astfel de măsuri obligă femeile și fetele să recurgă la avorturi care le pun în pericol viața. Statele părți nu ar trebui să introducă noi bariere, ci să elimine barierele existente¹¹ care neagă accesul efectiv al femeilor și al fetelor la avortul legal și în siguranță,¹² inclusiv barierele cauzate ca urmare a exercitării de către furnizorul individual de servicii medicale a unei obiecții de conștiință.¹³ Statele părți ar trebui, de asemenea, să protejeze efectiv viețile femeilor și fetelor împotriva riscurilor pentru sănătatea mentală și fizică asociate avorturilor periculoase. În mod particular, acestea ar trebui să asigure accesul femeilor și bărbaților și, în special, cel al fetelor și băieților¹⁴ la informații de calitate bazate pe dovezi și la educație privind sănătatea sexuală și reproductivă¹⁵ precum și cu

⁹ Comentariul general 28, par. 10. A se vedea și d.e. Observații finale: Argentina (2010) par. 13; Observații finale: Jamaica (2011), par. 14; Observații finale: Madagascar (2007), par. 14.

¹⁰ Observații finale: Tanzania (1998), par. 15.

¹¹ A se vedea d.e. Observații finale: Guineea Ecuatorială(2004), par. 9 (eliminarea restricțiilor privind serviciile de planificare familială); Observații finale: Zambia (2007), par. 18 (necesitatea consimțământului din partea a trei medici reprezintă un obstacol pentru avortul sigur și legal); Observații finale: Columbia (2016), par. 21 (lipsa pregătirii adecvate a personalului medical reprezintă un obstacol pentru avortul sigur și legal); Observații finale: Maroc (2016), par. 22 (obligația de a prezenta dovezi privind declanșarea procedurii judiciare în caz de viol sau de incest reprezintă o cerință excesivă); Observații finale: Camerun (2017), par. 22 (trebuie eliminată cerința aprobării de către instanță a avortului în cazul violurilor).

¹² A se vedea d.e. Observații finale: Panama (2008), par. 9; Observații finale: FYROM (2015), par. 11. A se vedea și Orientări privind avorturile în condiții de siguranță – Organizația Mondială a Sănătății, Avortul în condiții de siguranță: orientări tehnice și politice pentru sistemele de sănătate (a 2-a ediție, 2012) 96-97.

¹³ Observații finale: Polonia (2016), par. 24; Observații finale: Columbia (2016), par. 21.

¹⁴ Observații finale: Chile (2014), par. 15; Observații finale: Kazahstan (2011), par. 11; Observații finale: România (2017), par. 26.

¹⁵ Observații finale: Sri Lanka (2014), par. 10; Observații finale: San Marino (2015), par. 15; Observații finale: Argentina (2016), par. 12.

privire la o gamă largă de metode contraceptive accesibile¹⁶ pentru a împiedica stigmatizarea femeilor și a fetelor care optează pentru avort.¹⁷ Statele părți ar trebui să asigure disponibilitatea și accesul efectiv la asistența medicală de calitate prenatală și post-avort pentru femei și fete,¹⁸ în toate circumstanțele și în mod confidențial.¹⁹

9. Recunoscând importanța centrală a autonomiei personale pentru demnitatea umană, statele ar trebui să ia măsuri adecvate, fără a încălca celelalte obligații asumate prin Pact, de a preveni sinuciderile, în special în rândul persoanelor aflate în situații vulnerabile,²⁰ inclusiv în rândul persoanelor private de libertate. Statele părți care permit profesioniștilor din domeniul medical să ofere tratament medical sau mijloace medicale în scopul de a facilita încetarea vieții adulților afectați, cum ar fi bolnavii aflați în fază terminală, cei care au dureri și suferințe fizice sau psihice severe și doresc să moară cu demnitate²¹ trebuie să asigure existența unor garanții juridice și instituționale solide pentru a verifica dacă cadrele medicale respectă decizia liberă, informată, explicită și lipsită de ambiguitate a pacienților lor, în vederea protejării pacienților împotriva presiunii și abuzului.²²

II. Interdicția împotriva privării de viață în mod arbitrar

10. Deși este inerent fiecărei ființe umane,²³ dreptul la viață nu este absolut. Pactul nu oferă o enumerare a motivelor admisibile pentru privarea de viață, dar cerând ca privarea de viață

¹⁶ Observații finale: Polonia (2010), par. 12; Observații finale: DRC (2017), par. 22.

¹⁷ Observații finale: Pakistan (2017), par. 16; Observații finale: Burkina Faso (2016), par. 20; Observații finale: Namibia (2016), par. 16.

¹⁸ Observații finale: Malawi (2014), par. 9; Observații finale: Pakistan (2017), par. 16.

¹⁹ A se vedea Comitetul pentru drepturile copilului, Comentariul general nr. 4 (2003) privind sănătatea și dezvoltarea adolescenților, par. 11.

²⁰ Observații finale: Ecuador (1998), par. 11.

²¹ A se vedea CESC, Comentariul general 14 (2000), par. 25 („atenția și îngrijirea persoanelor bolnave cronic și în fază terminală, a le ferii de orice durere și a le permite să moară cu demnitate”).

²² Observații finale: Olanda (2009), par. 7.

²³ Declarația Universală a Drepturilor Omului, preambul.

să nu fie arbitrară, articolul 6 alineatul (1) implicit recunoaște că unele privări de viață pot fi non-arbitrare. De exemplu, folosirea forței letale în autoapărare, în condițiile specificate la punctul 12 de mai jos nu ar constitui o privare a vieții în mod arbitrar. Chiar și acele măsuri excepționale care pot duce la privarea de viață care nu sunt arbitrare în sine trebuie aplicate într-o manieră care să nu fie de fapt arbitrară. Astfel de măsuri excepționale ar trebui stabilite prin lege și însoțite de garanții instituționale eficiente menite să prevină privarea de viață în mod arbitrar. În plus, statele care nu au abrogat pedeapsa cu moartea și care nu sunt părți la cel de-al doilea Protocol opțional sau la alte tratate care prevăd abolirea pedepsei cu moartea pot aplica pedeapsa cu moartea numai în mod nearbitrar, în ceea ce privește cele mai grave crime și sub rezerva unor condiții stricte elaborate în partea a IV-a de mai jos.

11. Prin a doua propoziție a alineatului (1) din articolul 6 se cere ca dreptul la viață să fie ocrotit prin lege, iar prin a treia propoziție se cere ca nimeni să nu fie privat de viață în mod arbitrar. Cele două cerințe se suprapun parțial prin faptul că privarea de viață fără un temei juridic sau care este incompatibilă cu legile și procedurile care protejează viața este, de regulă, arbitrară prin natura sa. De exemplu, o sentință de condamnare la moarte pronunțată în urma unei proceduri judiciare desfășurate cu încălcarea legislației interne de procedură penală sau cu neluarea în considerare a dovezilor va fi în general atât ilegală, cât și arbitrară.

12. Privarea de viață este de regulă arbitrară dacă nu este în conformitate cu legislația internațională sau națională [24].²⁴ O privare de viață poate fi autorizată de către legislația națională și cu toate acestea să rămână arbitrară. Noțiunea de „arbitrar” nu trebuie să fie echivalată în totalitate cu „împotriva legii”, însă trebuie interpretată mai cuprinzător pentru a include elemente de neadecvare, nedreptate, lipsa previzibilității și

²⁴ A se vedea Comentariul general nr. 3 privind Carta africană a drepturilor omului și popoarelor: Dreptul la viață (art. 4)(2015), par. B12.

a procesului corect,²⁵ precum și elemente de rezonabilitate, necesitate și proporționalitate. Pentru a nu fi calificată drept arbitrară în conformitate cu articolul 6, aplicarea unei forțe potențial letale de către o persoană fizică care acționează în legitimă apărare, sau de către o altă persoană care vine în apărarea celei atacate trebuie să fie proporțională cu amenințarea proliferată de către atacator și trebuie să reprezinte o acțiune de ultimă instanță după ce alte alternative au fost epuizate sau considerate inadecvate,²⁶ forța aplicată nu poate depăși nivelul strict necesar pentru a răspunde amenințării; forța aplicată trebuie să fie atent direcționată numai împotriva atacatorului²⁷ iar amenințarea la care se răspunde astfel trebuie să conțină pericolul de moarte iminentă sau de rănire gravă.²⁸ Folosirea unei forțe potențial letale în scopul punerii în aplicare a legii reprezintă o măsură extremă,²⁹ la care ar trebui să se recurgă numai atunci când este strict necesar pentru a proteja viața unui om sau pentru a preveni o rănire gravă datorată unei amenințări iminente.³⁰ Forța potențial letală nu poate fi folosită pentru a preveni evadarea unui suspect sau a unui deținut care nu prezintă o amenințare serioasă și iminentă la viața sau integritatea corporală a altor persoane.³¹ Curmarea în mod intenționat a unei vieți prin orice mijloace este permisă numai atunci când aceasta este strict necesară pentru a proteja viața unui om de o amenințare iminentă.³²

²⁵ Comunicarea nr. 1134/2002, Gorji-Dinka împotriva Cameron, Opinii adoptate la 14 martie 2005, par. 5.1; Comunicarea nr. 305/1988, Van Alphen împotriva Olandei, Opinii adoptate la 23 iulie 1990, par. 5.8.

²⁶ Comunicarea nr. R.11/45, Suarez de Guerrero împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 31 martie 1982, par. 13.2.

²⁷ Comunicarea nr. R.11/45, Suarez de Guerrero împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 31 martie 1982, par. 13.2-13.3.

²⁸ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 23 mai 2011, par. 60.

²⁹ Codul de conduită pentru cei care răspund de aplicarea legii (Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 34/169 din 17 decembrie 1979), Comentariu la art. 3.

³⁰ Principiile de bază privind recurgerea la forță și la utilizarea armelor de foc de către cei care răspund de aplicarea legii (1990), par. 9.

³¹ A se vedea Kazingachire împotriva Zimbabwe, Raport al ACHPR din 12 octombrie 2013, par. 118-120.

³² Principiile de bază privind recurgerea la forță și la utilizarea armelor de foc de către cei care răspund de aplicarea legii (1990), par. 9.

13. Statele părți trebuie să ia toate măsurile necesare pentru a preveni privarea de viață în mod arbitrar de către cei care răspund de aplicarea legii, inclusiv de către soldații însărcinați cu misiuni de aplicare a legii. Aceste măsuri includ o legislație adecvată care ține sub control folosirea forței letale de către organele de drept, proceduri menite să asigure că acțiunile de punere în aplicare a legii sunt planificate în mod adecvat într-o manieră compatibilă cu necesitatea de a minimiza riscul pe care îl prezintă pentru viață,³³ raportarea obligatorie, revizuirea și investigarea incidentelor letale³⁴ și a altor incidente care amenință viața și dotarea forțelor responsabile cu ținerea sub control a mulțimii cu mijloace eficiente „mai puțin letale”, precum și cu echipamente de protecție adecvate pentru a se putea evita necesitatea de a se recurge la forța letală.³⁵ În special, toate operațiunile celor care răspund de aplicarea legii ar trebui să respecte standardele internaționale relevante, inclusiv Codul de conduită pentru cei care răspund de aplicarea legii (Rezoluția Adunării Generale 34/169) (1979) și Principiile de bază privind recurgerea la forță și la utilizarea armelor de foc de către cei care răspund de aplicarea legii (1990),³⁶ iar cei care răspund de aplicarea legii ar trebui să fie pregătiți prin cursuri de formare menite să inculce aceste standarde³⁷ astfel încât, în toate circumstanțele, să se asigure respectarea deplină a dreptului la viață.³⁸

14. Deși sunt preferabile armelor mai letale, statele părți ar trebui să se asigure că armele „mai puțin letale” sunt supuse unor testări independente stricte, să evalueze și să monitorizeze impactul acestora asupra dreptului la viață, cum ar fi dispozitivele de distrugere electro-musculară

³³ A se vedea McCann împotriva Regatului Unit, Hotărârea CtEDO din 27 septembrie 1995, par. 150.

³⁴ Observații finale: Chile (2013), par. 11.

³⁵ Raport comun al Raportorului special al ONU pentru drepturile de întrunire pașnică și de asociere și al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare cu privire la buna gestionare a întrunirilor, 4 februarie 2016, para 54. A se vedea și par. 14 de mai jos.

³⁶ Observații finale: Nepal (2014), par. 10; Observații finale: Liechtenstein (2004), par. 10.

³⁷ Observații finale: Kenya (2012), par. 11.

³⁸ Observații finale: Republica Centrafricană (2006), par. 12.

(Tasers),³⁹ gloanțele de cauciuc sau spumă și alte proiectile de atenuare a energiei forței aplicate,⁴⁰ care sunt concepute pentru a fi folosite sau utilizate efectiv de către cei care răspund de aplicarea legii, inclusiv de către soldații însărcinați cu misiuni de aplicare a legii.⁴¹ Utilizarea acestor arme trebuie să se limiteze la cei care răspund de aplicarea legii care au fost instruiți corespunzător și trebuie să fie strict reglementate în conformitate cu standardele internaționale aplicabile, inclusiv cu Principiile de bază privind recurgerea la forță și la utilizarea armelor de foc de către cei care răspund/ de aplicarea legii.⁴² Mai mult decât atât, astfel de arme „mai puțin letale” pot fi folosite doar în condiții stricte de necesitate și proporționalitate, în situații în care alte măsuri mai puțin dăunătoare s-au dovedit a fi sau au fost în mod clar ineficiente pentru a face față amenințării.⁴³ Statele părți nu ar trebui să recurgă la arme „mai puțin letale” în situații de control al mulțimii, care pot fi abordate prin mijloace mai puțin dăunătoare,⁴⁴ în special în situațiile care implică exercitarea dreptului la întrunire pașnică.

15. Atunci când persoane fizice sau entități sunt împuternicite sau autorizate de un stat parte să recurgă la forță cu consecințe potențial letale, statul parte are obligația de a se asigura că această angajare de forță respectă efectiv articolul 6 și este răspunzător de orice nerespectare.⁴⁵ Printre

³⁹ Observații finale: SUA (2014), par. 11; Observații finale: SUA (2006), par. 30.

⁴⁰ Observații finale: Regatul Unit (2006), par. 11.

⁴¹ A se vedea Comentariul privind art. 1 al Codului de conduită pentru cei care răspund de aplicarea legii, Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 34/169 din 17 decembrie 1979.

⁴² Raport comun al Raportorului special al ONU pentru drepturile de întrunire pașnică și de asociere și al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrară cu privire la buna gestionare a întrunirilor, 4 februarie 2016, para 55; Principiile de bază privind recurgerea la forță și la utilizarea armelor de foc de către cei care răspund de aplicarea legii (1990).

⁴³ A se vedea Principiile de bază privind recurgerea la forță și la utilizarea armelor de foc de către cei care răspund de aplicarea legii (1990), par. 14.

⁴⁴ Observații finale: Suedia (2002), par. 10.

⁴⁵ A se vedea în contextul conflictelor armate, Documentul de la Montreux referitor la obligațiile juridice internaționale pertinente și bunele practici pentru state în ceea ce privește operațiunile societăților private din domeniul militar și de

alte, un stat parte trebuie să limiteze în mod riguros competențele acordate actorilor privați și să se asigure că există măsuri stricte și eficiente de monitorizare și control, precum și formare adecvată, pentru a garanta că toate competențele acordate nu sunt utilizate în mod abuziv și nu conduc la lipsirea de viață în mod arbitrar. De exemplu, un stat parte trebuie să ia măsurile necesare pentru a se asigura că persoanele care au fost implicate sau care sunt implicate în prezent în încălcări grave ale drepturilor omului sau în abuzuri sunt excluse din cadrul entităților de securitate privată împuternicite sau autorizate să folosească forța.⁴⁶ De asemenea, trebuie să se asigure că victimele privării de viață în mod arbitrar de către persoane fizice sau de către entități împuternicite sau autorizate de statul parte beneficiază de o cale de atac eficientă.⁴⁷

16. Articolul 6 prin alineatele (2), (4) și (5) recunoaște implicit că țărilor care nu au abrogat pedeapsa cu moartea și care nu au ratificat cel de-al doilea protocol facultativ, nu li se interzice conform Pactului aplicarea pedepselor cu moartea în ceea ce privește cele mai grave crime sub rezerva unor condiții stricte. Alte proceduri care reglementează activitatea care ar putea duce la privarea de viață, cum ar fi protocoalele pentru administrarea de noi medicamente, trebuie să fie stabilite prin lege, însoțite de garanții instituționale eficiente menite să prevină lipsirea arbitrară de viață și să fie compatibile cu alte dispoziții ale Pactului.

17. Privarea de viață a persoanelor prin acte sau omisiuni care încalcă dispozițiile Pactului, altele decât articolul 6, este de regulă arbitrară. Aceasta include, de exemplu, utilizarea forței care are ca rezultat moartea manifestațiilor care își exercită dreptul la libertatea de întrunire;⁴⁸ și adoptarea unei pedepse cu moartea în urma unui proces care

securitate (SPMS) în timpul conflictelor armate ICRC/ Departamentul Federal pentru Afaceri Externe, Elveția, 17 septembrie 2008.

⁴⁶ Observații finale: Guatemala (2012), par. 16.

⁴⁷ A se vedea Observații finale: Guatemala (2012), par. 16; Comentariul general 31, par. 15.

⁴⁸ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrară, 1 aprilie 2014, par. 75.

nu a reușit să îndeplinească cerințele unui proces echitabil prevăzute de articolul 14 din Pact.⁴⁹

III. Datoria de a proteja viața

18. În a doua propoziție a alineatului 1 se prevede că dreptul la viață „este protejat prin lege”. Acest lucru implică faptul că statele părți trebuie să stabilească un cadru legal pentru a asigura exercitarea deplină a dreptului la viață de către toți indivizii, așa cum este necesar pentru a pune în aplicare dreptul la viață. De asemenea, obligația de a proteja dreptul la viață prin lege include și obligația statelor părți de a adopta orice lege sau alte măsuri adecvate pentru a proteja viața de toate amenințările previzibile în mod rezonabil, inclusiv de amenințările care provin de la persoane și entități particulare.

19. Datoria de a proteja prin lege dreptul la viață implică faptul că orice motiv întemeiat pentru privarea vieții trebuie să fie prevăzut de lege și definit cu suficientă precizie pentru a evita o interpretare sau o aplicare prea extinsă sau arbitrară.⁵⁰ Deoarece privarea de viață de către autoritățile statului este o problemă de maximă gravitate, legea trebuie să controleze și să limiteze strict condițiile în care o persoană poate fi privată de viață de către astfel de autorități,⁵¹ iar statele părți trebuie să asigure respectarea deplină a tuturor prevederilor legale relevante. Obligația de a proteja prin lege dreptul la viață implică, de asemenea, ca statele părți să organizeze toate organele de stat și structurile de guvernare prin care autoritatea publică este exercitată într-o manieră compatibilă cu necesitatea respectării și asigurării dreptului la viață,⁵² inclusiv să stabilească prin lege instituții și proceduri adecvate de pentru prevenirea privării de viață, investigarea și urmărirea penală a cazurilor potențiale de privare ilegală de viață, aplicarea pedepselor și acordarea reparațiilor complete.

⁴⁹ A se vedea d.e. Comentariul nr. 2017/2010, Burdyko împotriva Belarus, Opinii adoptate la 15 iulie 2015, par. 8.6.

⁵⁰ A se vedea Comentariul general 35, par. 22.

⁵¹ Comentariul general 6, par. 3; Comunicarea nr. R.11/45, Suarez de Guerrero împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 31 martie 1982, par. 13.1.

⁵² A se vedea González împotriva Mexic, Hotărârea I/A CHR din 16 noiembrie 2009, par. 236.

20. Statele părți trebuie să adopte un cadru juridic de protecție care să includă un sistem eficient de interdicții penale privind toate manifestările de violență sau de incitare la violență care ar putea duce la privarea de viață, cum ar fi omorurile cu intenție și din culpă, utilizarea inutilă sau disproporționată a armelor de foc,⁵³ pruncuciderea,⁵⁴ uciderea din motive de „onoare”,⁵⁵ linșajul,⁵⁶ crime violente motivate de ură,⁵⁷ crime comise din răzbunare,⁵⁸ ucideri ritualice,⁵⁹ amenințări cu moartea și atacuri teroriste. Sancțiunile penale asociate acestor infracțiuni trebuie să fie proporționale cu gravitatea acestora,⁶⁰ rămânând în același timp compatibile cu toate dispozițiile Pactului.

21. Obligația de a lua măsuri pozitive pentru a proteja dreptul la viață derivă din datoria generală de a garanta drepturile recunoscute în Pact, care este exprimată în articolul 2, alineatul(1), coroborat cu articolul 6, precum și din obligația specifică de a proteja dreptul la viață prin lege, care este menționată în a doua propoziție a articolului 6. Statele părți sunt, prin urmare, obligate să întreprindă măsuri pozitive rezonabile, care nu le impun sarcini disproporționate,⁶¹ ca răspuns la amenințări previzibile în mod rezonabil la adresa vieții, provenite de la persoane și entități private al căror comportament nu poate fi atribuit statului.⁶² Prin urmare, statele părți sunt obligate să ia măsuri adecvate, preventive pentru a proteja persoanele împotriva amenințărilor prevăzute în

⁵³ Observații finale: Liechtenstein (2004), par. 10.

⁵⁴ Observații finale: Madagascar (2007), par. 17.

⁵⁵ Observații finale: Turcia (2012), par. 13.

⁵⁶ Observații finale: Mozambic (2013), par. 12; Observații finale: Guatemala (2012), para 18.

⁵⁷ Observații finale: Indonezia (2013), par. 6; Observații finale: Rusia (2009), par. 11.

⁵⁸ Observații finale: Albania (2013), par. 10.

⁵⁹ Consiliul Drepturilor Omului. Studiu preliminar privind situația drepturilor omului în cazul persoanelor care suferă de albinism, UN Doc. A/HRC/AC/13/CRP.1 (2014), par. 65.

⁶⁰ Observații finale: Rusia (2009), par. 14.

⁶¹ A se vedea Comunitatea indigenă Sawhoyamaxa împotriva Paraguay, Hotărârea I/A CHR din 29 martie 2006, par. 155.

⁶² A se vedea Comunicarea nr. 1862/2009, Peiris împotriva Sri Lanka, Opinii adoptate la 26 octombrie 2011, par. 7.2.

mod rezonabil, de pericolul de a fi asasinați sau uciși de criminali, de membri ai crimei organizate sau de grupuri militare, inclusiv grupări armate sau teroriste.⁶³ Statele părți ar trebui, de asemenea, să desființeze grupările armate neregulate, cum ar fi armatele private și grupurile de justițieri, care sunt responsabile pentru privarea de viață a omenesci⁶⁴ și să reducă proliferarea armelor potențial letale de către persoane neautorizate.⁶⁵ Statele părți trebuie, de asemenea, să ia măsuri adecvate de protecție, inclusiv de supraveghere continuă,⁶⁶ pentru a preveni, investiga, pedepsi și compensa privarea de viață în mod arbitrar de către entități private, cum ar fi companiile private de transport, spitalele private⁶⁷ și firmele private de securitate.⁶⁸

22. Statele părți trebuie să ia măsurile adecvate pentru a proteja indivizii împotriva privării de viață de către alte state, organizații internaționale și corporații străine care își desfășoară activitatea pe teritoriul lor⁶⁹ sau în alte zone care se află sub jurisdicția lor. Ele trebuie să adopte, de asemenea, măsuri legislative și de altă natură necesare pentru a se asigura că toate activitățile desfășurate în întregime sau parțial pe teritoriul lor și în alte locuri care intră sub jurisdicția lor, dar care au un impact direct și previzibil în mod rezonabil asupra dreptului la viață al indivizilor din afara teritoriului lor, iar aici se includ și activitățile întreprinse de entități corporatiste stabilite pe teritoriul lor sau sub jurisdicția lor,⁷⁰ sunt conforme și compatibile cu articolul 6, ținând seama în mod

⁶³ Observații finale: Israel (1998), par. 17. A se vedea și par. 23 de mai jos.

⁶⁴ Observații finale: Filipine (2012), par. 14.

⁶⁵ Observații finale: Angola (2013), par. 12; Observații finale: SUA (2014), par. 10.

⁶⁶ A se vedea Ximenes-Lopes împotriva Braziliei, Hotărârea I/A CHR din 4 iulie 2006, par. 96.

⁶⁷ A se vedea Pimentel împotriva Braziliei, Opinii ale CEDAW din 6 august 2011, par. 7.5; Nitecki împotriva Poloniei, Decizia CtEDO din 21 martie 2002; Calvelli și Ciglio împotriva Italiei, Hotărârea CtEDO din 17 ianuarie 2002, par. 49.

⁶⁸ Observații finale: Bulgaria (2011).

⁶⁹ Observații finale: Polonia (2010), par. 15.

⁷⁰ Comunicarea nr. 2285/2013, Yassin împotriva Canadei, Opinii adoptate la 26 iulie 2017, par. 6.5; Observații finale: Canada (2015), par. 6; Observații finale: Germania (2012), par. 16; Observații finale: Coreea de Sud (2015), par. 10.

corespunzător de standardele internaționale cu privire la responsabilitatea corporativă⁷¹ și de dreptul victimelor de a obține un remediu efectiv.

23. Obligația de a proteja dreptul la viață impune statelor părți să ia măsuri speciale de protecție față de persoanele aflate în situații de vulnerabilitate, a căror viață a fost supusă unui anumit risc din cauza amenințărilor specifice⁷² sau a modelelor de violență preexistente. Acestea includ apărătorii drepturilor omului,⁷³ angajații însărcinați să lupte împotriva corupției și a crimei organizate, angajații din domeniul umanitar, jurnaliștii,⁷⁴ personalități publice proeminente, martori ai criminalității⁷⁵ victime ale violenței domestice, ale traficului de ființe umane. Aici de asemenea, sunt incluși și copiii,⁷⁶ în special copiii străzii, copiii migranți neînsoțiți, copiii în situații de conflict armat, membrii unor minorități etnice și religioase⁷⁷ și popoarele indigene,⁷⁸ persoanele lesbiene, homosexuale, bisexuale, transsexuale și intersexuale (LGBTI),⁷⁹ persoanele care suferă de albinism,⁸⁰ presupuse vrăjitoare⁸¹ persoanele solicitante de azil, refugiații⁸² și apatrizii. Statele părți trebuie să răspundă urgent și eficient pentru a proteja indivizii care se află sub o amenințare specifică, prin adoptarea de măsuri speciale, cum ar fi punerea sub protecția non-stop a poliției, emiterea de ordine de protecție și de restricție împotriva potențialilor agresori, iar în cazuri excepționale și numai cu consimțământul liber și

⁷¹ Principiile directe privind afacerile și drepturile omului (2011), principiul 2.

⁷² A se vedea Familia Barrios împotriva Venezuelei, Hotărârea I/A CHR din 24 noiembrie 2011, par. 124.

⁷³ Observații finale: Paraguay (2013), par. 15. A se vedea și par. 53 de mai jos.

⁷⁴ Observații finale: Serbia (2011), par. 21; Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 10 aprilie 2012, par. 105.

⁷⁵ Observații finale: Columbia (2010), par. 14.

⁷⁶ Observații finale: Honduras (2006), par. 9.

⁷⁷ Observații finale: Franța (2008), par. 24.

⁷⁸ A se vedea Comunitatea indigenă Yakye Axa împotriva Paraguay, Hotărârea I/A CHR din 17 iunie 2005, par. 167.

⁷⁹ Observații finale: Columbia (2010), par. 12.

⁸⁰ Observații finale: Tanzania (2009), par. 15.

⁸¹ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 27 mai 2009, par. 68.

⁸² Observații finale: Kenya (2012), par. 12.

în cunoștință de cauză al celui amenințat, custodie de protecție.**

24. Persoanele cu dizabilități, inclusiv dizabilități psihosociale și intelectuale, au, de asemenea, dreptul la măsuri specifice de protecție, astfel încât să li se asigure exercitarea în mod efectiv a dreptului la viață în condiții de egalitate cu ceilalți.⁸³ Astfel de măsuri de protecție includ prevederi cu privire la adaptarea rezonabilă atunci când este necesar pentru asigurarea dreptului la viață, cum ar fi asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la facilități și servicii esențiale⁸⁴ și măsuri specifice menite să prevină utilizarea nejustificată a forței împotriva persoanelor cu dizabilități de către cei care răspund de aplicarea legii.⁸⁵

25. Statele părți au, de asemenea, o îndatorire sporită de a lua toate măsurile necesare⁸⁶ pentru a proteja viața persoanelor private de libertate de către stat, de vreme ce, prin arestarea, reținerea, întemnițarea sau privarea de libertate a persoanelor în alt mod, își asumă responsabilitatea de a avea grijă de viața acestora⁸⁷ și de integritatea lor corporală, și nu pot invoca lipsa de resurse financiare sau alte probleme logistice pentru a-și diminua această responsabilitate.⁸⁸ Aceeași datorie de îngrijire le revine statelor și pentru persoanele care se află în instituții de detenție private care funcționează în baza unei autorizații din partea statului. Datoria de a proteja viața tuturor deținuților include îngrijirea medicală necesară și monitorizarea adecvată a stării lor

** Termenul este folosit și în română cu sensul de „ținere a unei persoane în arest, cu măsuri speciale de protecție împotriva unor amenințări din afară sau din interior” (n.tr.)

⁸³ Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, art. 10.

⁸⁴ Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, art. 5(3), 9.

⁸⁵ Observații finale: Australia (2009), par. 21.

⁸⁶ Comunicarea nr. 546/1993, Burrell împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 18 iulie 1996, par. 9.5.

⁸⁷ Comunicarea nr. 1756/2008, Zhumbaeva împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 19 iulie 2011, par. 8.6; Comunicarea nr. 84/1981, Barbato împotriva Uruguay, Opinii adoptate la 21 octombrie 1982, par. 9.2.

⁸⁸ Comunicarea nr. 763/1997, Lantsov împotriva Federației Ruse, Opinii adoptate la 26 martie 2002, par. 9.2.

de sănătate,⁸⁹ protejarea împotriva violenței între deținuți,⁹⁰ prevenirea sinuciderilor și asigurarea unei adaptări rezonabile pentru persoanele cu dizabilități.⁹¹ O datorie sporită revine statului de a proteja dreptul la viață al persoanelor cazate în structuri cu acces restricționat, cum ar fi instituții de îngrijire a sănătății mintale,⁹² tabere militare,⁹³ tabere de refugiați și tabere pentru persoanele strămutate intern,⁹⁴ centre de plasament pentru minori și orfeline.

26. De asemenea, datoria de a proteja viața implică faptul că statele părți ar trebui să ia măsurile adecvate de abordare a condițiilor generale din societate care pot genera amenințări directe la adresa vieții sau împiedicarea persoanelor de a se bucura de dreptul lor la viață cu demnitate. Aceste condiții generale pot include niveluri ridicate de criminalitate sau de violență cu arme,⁹⁵ trafic intens și accidente industriale,⁹⁶ degradarea mediului,⁹⁷ privarea de pământ, teritorii și resurse a populațiilor indigene,⁹⁸ prevalența periclitării vieții prin boli, cum ar fi SIDA, tuberculoză sau malarie,⁹⁹ abuz de substanțe pe scară largă, foametea, malnutriția, sărăcia extremă și lipsa de adăpost.¹⁰⁰ Măsurile necesare de abordare condițiilor adecvate pentru protejarea dreptului la viață includ, dacă este cazul, măsuri menite să asigure fără întârziere accesul indivizilor la bunurile

⁸⁹ Comunicarea nr. 763/1997, Lantsov împotriva Federației Ruse, Opinii adoptate la 26 martie 2002, par. 9.2.

⁹⁰ A se vedea Edwards împotriva Regatului Unit, Hotărârea CtEDO din 14 iunie 2002, par. 60.

⁹¹ Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, art. 14.

⁹² A se vedea Câmpeanu împotriva României, Hotărârea CtEDO din 17 iulie 2014, par. 131.

⁹³ Observații finale: Armenia (2012), par. 15.

⁹⁴ Observații finale: Administrația ONU în Kosovo (2006), par. 14.

⁹⁵ Observații finale: SUA (2014), par. 10.

⁹⁶ A se vedea Önerildiz împotriva Turciei, Hotărârea CtEDO din 30 noiembrie 2004, par. 71.

⁹⁷ A se vedea SERAC împotriva Nigeriei, Raport al ACHPR din 27 octombrie 2001, par. 67. A se vedea și par. 62 de mai jos.

⁹⁸ Grupul de sprijin inter-agenții privind problemele, pământurile, teritoriile și resursele popoarelor indigene: document tematic (2014) 4.

⁹⁹ Observații finale: Kenya (2012), par. 9.

¹⁰⁰ Comentariul general 6, par. 5. Observații finale: Canada (1999), para 12.

esențiale și la servicii precum alimentația,¹⁰¹ apa, adăpostul, îngrijirea sănătății,¹⁰² electricitatea și canalizarea și alte măsuri destinate să promoveze și să faciliteze condiții generale adecvate, cum ar fi consolidarea serviciilor medicale de urgență eficiente, operațiunile de intervenție în caz de urgență (inclusiv pompieri, ambulanțe și forțe de poliție) și programe de acordare de locuințe sociale. Statele părți ar trebui, de asemenea, să elaboreze planuri strategice pentru promovarea exercitării dreptului la viață, care pot cuprinde măsuri de combatere a stigmatizării asociate cu dizabilitatea și cu bolile, inclusiv bolile cu transmitere sexuală, care împiedică accesul la asistență medicală;¹⁰³ planuri detaliate de promovare a educației pentru non-violență; și campanii de sensibilizare cu privire la violența bazată pe gen¹⁰⁴ și la practicile nocive¹⁰⁵ și pentru îmbunătățirea accesului la controale medicale și tratamente menite să reducă mortalitatea maternă și infantilă.¹⁰⁶ Mai mult decât atât, statele părți ar trebui să dezvolte, de asemenea, planuri de urgență și planuri de gestionare a dezastrelor menite să sporească pregătirea pentru astfel de situații și abordarea dezastrelor naturale și a celor provocate de om, care pot afecta negativ exercitarea dreptului la viață, cum ar fi uraganele, tsunami-urile, cutremurele, accidentele radioactive și atacurile cibernetice masive care au ca rezultat întreruperea unor servicii esențiale.

27. Un element important al protecției acordate dreptului la viață prin Pact este obligația statelor părți, în cazul în care știu sau ar fi trebuit să știe despre posibile privări de viață în mod ilegal, de a investiga și, după caz, de a urmări penal astfel de incidente incluzând acuzații de utilizare excesivă

¹⁰¹ Observații finale: Republica Populară Democrată Coreeană (2001), par. 12.

¹⁰² Comunicarea nr. 2348/2014, Toussaint împotriva Canadei, Opinii adoptate la 24 iulie 2018, par. 11.3. A se vedea și Observații finale: Israel (2014), par. 12.

¹⁰³ Observații finale: Jamaica (2011), par. 9.

¹⁰⁴ Observații finale: Uzbekistan (2001), par. 19.

¹⁰⁵ A se vedea Recomandările generale comune nr. 31 ale Comitetului pentru eliminarea discriminării față de femei și nr. 18 ale Comitetului pentru drepturile copilului (2014), par. 56.

¹⁰⁶ Comentariul general 6, par. 5; Observații finale: DRC (2006), par. 14.

a forței cu consecințe letale.¹⁰⁷ De asemenea, obligația de a investiga apare în circumstanțele în care există un risc serios de privare de viață cauzat de utilizarea unei forțe potențial letale, chiar dacă riscul nu s-a materializat.¹⁰⁸ Această obligație implică obligația de protecție și este întărită de datoria generală de a asigura drepturile recunoscute în Pact, care este exprimată în articolul 2 alineatul (1), coroborat cu articolul 6 alineatul (1), și obligația de a oferi ocale de recurs efectivă victimelor încălcării drepturilor omului¹⁰⁹ și rudelor acestora,¹¹⁰ cum se prevede în articolul 2 alineatul (3) din Pact, atunci când este citit în coroborare cu articolul 6 alineatul (1). Investigațiile și urmărirea penală ale unor potențiale privări ilegale de viață ar trebui să fie întreprinse în conformitate cu standardele internaționale relevante, inclusiv cu Protocolul de la Minnesota privind investigarea morții potențial ilegale (2016) și trebuie să aibă în vedere asigurarea faptului că cei responsabili sunt aduși în fața justiției,¹¹¹ să promoveze responsabilitatea și să prevină impunitatea,¹¹² pentru a evita nedreptățile¹¹³ și să învețe din greșeli în vederea revizuirii practicilor și a politicilor destinate evitării încălcărilor repetate.¹¹⁴ Anchetele ar trebui să analizeze, printre altele, responsabilitatea juridică a funcționarilor superiori în ceea ce privește încălcarea dreptului la viață comisă de

¹⁰⁷ Observații finale: Kârgâzstan (2014), par. 13. A se vedea și par. 64 de mai jos.

¹⁰⁸ A se vedea și par. 7 de mai sus.

¹⁰⁹ Comentariul general 31, par. 15 și 18. A se vedea și Comunicarea nr. 1619/07, Pestano împotriva Filipine, Opinii adoptate la 23 martie 2010, par. 7.2; Comunicarea nr. 1458/2006, Gonzalez împotriva Argentinei, Opinii adoptate la 17 martie 2001, par. 9.4; Observații finale: Jamaica (2011), par. 16. A se vedea Calvelli și Ciglio împotriva Italiei, Hotărârea CtEDO din 17 ianuarie 2002, par. 51.

¹¹⁰ Observații finale: Israel (2010), par. 12.

¹¹¹ Comunicarea nr. 1436/2005, Sathasivam împotriva Sri Lanka, Opinii adoptate la 8 iulie 2008, par. 6.4; Comunicarea nr. 1447/2006, Amirov împotriva Federației Ruse, Opinii adoptate la 2 aprilie 2009, par. 11.2. A se vedea și Comentariul general 31, par. 15, 18.

¹¹² Observații finale: Angola (2013), par. 14.

¹¹³ Comunicarea 1560/2007, Marcellana și Gumanoy împotriva Filipine, Opinii adoptate la 30 octombrie 2008, par. 7.4.

¹¹⁴ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 8 martie 2006, par. 41.

subordonații lor.¹¹⁵ Având în vedere importanța dreptului la viață, statele părți trebuie, în general, să nu abordeze încălcările articolului 6 numai prin măsuri administrative sau disciplinare, ci în mod normal este necesară o investigație penală, care ar trebui să conducă, dacă se adună dovezi suficiente de incriminare, la urmărirea penală.¹¹⁶ Imunitățile și amnistiiile date autorilor omorurilor și superiorilor acestora și alte măsuri comparabile care conduc la impunitate de facto sau de jure, sunt, de regulă, incompatibile cu obligația de a respecta și asigura dreptul la viață și de a oferi victimelor căi de recurs efective.¹¹⁷

28. Investigațiile privind acuzațiile de încălcare a articolului 6¹¹⁸ trebuie să fie întotdeauna independente,¹¹⁹ imparțiale,¹²⁰ prompte,¹²¹ temeinice/detaliat,¹²² eficiente,¹²³ credibile¹²⁴ și transparente,¹²⁵ iar în cazul în care se constată o încălcare, trebuie să se repare integral cu condiția ca reparațiile să fie adecvate, ținând seama de circumstanțele particulare ale cazului prin măsuri de compensare, reabilitare și satisfacție.¹²⁶ Statele părți au de asemenea obligația de a lua măsuri pentru a preveni apariția unor încălcări similare în viitor.¹²⁷ Dacă este cazul, investigația ar trebui să

¹¹⁵ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 1 aprilie 2014, par. 81.

¹¹⁶ Comunicarea nr. 563/93 Arellana împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 27 octombrie 1995, par. 8.2; Comunicarea nr. 1560/2007 Marcellana și Gumanoy împotriva Filipine, Opinii adoptate la 17 noiembrie 2008, par. 7.2.

¹¹⁷ Comentariul general 31, par. 18; A se vedea Barrios Altos împotriva Peru, Hotărârea I/A CHR din 14 martie 2001, par. 43.

¹¹⁸ A se vedea și par. 64 de mai jos.

¹¹⁹ Observații finale: Camerun (2010), par. 15.

¹²⁰ Observații finale: Bolivia (2013), par. 15.

¹²¹ A se vedea d.e., Comunicarea 1556/2007 Novakovic împotriva Serbiei, Opinii adoptate la 21 octombrie 2010, par. 7.3; Observații finale: Rusia (2009), par. 14.

¹²² Observații finale: Mauritania (2013), par. 13.

¹²³ Observații finale: Regatul Unit (2015), par. 8.

¹²⁴ Observații finale: Israel (2010), par. 9.

¹²⁵ Observații finale: Regatul Unit (2015), par. 8.

¹²⁶ A se vedea Protocolul de la Minnesota privind investigarea omorurilor potențial ilegale (2016)(publicat de OHCHR în 2017), par. 10.

¹²⁷ Comunicarea nr. R.11/45 Suarez de Guerrero împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 31 martie 1982, par. 15.

includă o autopsie a cadavrului victimei¹²⁸ ori de câte ori este posibil, în prezența unui reprezentant al rudelor victimei.¹²⁹ Statele părți trebuie să ia, printre altele, măsuri adecvate pentru a stabili adevărul legat de evenimentele care duc la privarea de viață, inclusiv motivele și baza legală prin care au fost alese ca țintă anumite persoane, precum și procedurile la care au recurs forțele statului înainte, în timpul și după momentul în care a avut loc privarea de viață,¹³⁰ să identifice cadavrele celor care și-au pierdut viața.¹³¹ Statele părți ar trebui, de asemenea, să dezvăluie detalii relevante despre ancheta rudelor apropiate ale victimei,¹³² să le permită acestora să prezinte noi dovezi, să le permită să aibă capacitate procesuală în cadrul anchetei¹³³ și să facă publice informații despre măsurile de investigare luate, concluziile și recomandările investigației,¹³⁴ sub rezerva unor redactări absolut necesare și justificate de a proteja interesul public sau dreptul la intimitate și alte drepturi legale ale persoanelor direct afectate. Statele părți trebuie, de asemenea, să ia măsurile necesare pentru a proteja martorii, victimele și rudele acestora, precum și persoanele care efectuează investigația împotriva amenințărilor, atacurilor și a oricăror acte de represalii. O investigație privind încălcarea dreptului la viață ar trebui să înceapă atunci când este cazul, din oficiu.¹³⁵ Statele ar trebui să acorde sprijin și să coopereze

¹²⁸ A se vedea Protocolul de la Minnesota privind investigarea omorurilor potențial ilegale (2016)(publicat de OHCHR în 2017), par. 25; Kawas-Fernández împotriva Honduras, Hotărârea I/A CHR din 3 aprilie 2009 par. 102.

¹²⁹ Protocolul de la Minnesota privind investigarea omorurilor potențial ilegale (2016)(publicat de OHCHR în 2017), par. 37.

¹³⁰ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 28 mai 2010, par. 93.

¹³¹ Raport al Grupului de lucru al ONU pentru disparițiile forțate sau involuntare, 2 martie 2012, par. 56, 59.

¹³² A se vedea Ogur împotriva Turciei, Hotărârea CtEDO din 20 mai 1999, par. 92.

¹³³ Protocolul de la Minnesota privind investigarea omorurilor potențial ilegale (2016)(publicat de OHCHR în 2017), par. 35.

¹³⁴ Protocolul de la Minnesota privind investigarea omorurilor potențial ilegale (2016)(publicat de OHCHR în 2017), par. 13; A se vedea Ramsahai împotriva Olandei, Hotărârea CtEDO din 15 mai 2007, par. 353 (necesitând o examinare publică a procedurilor de anchetare).

¹³⁵ A se vedea Tanrikulu împotriva Turciei, Hotărârea CtEDO din 8 iulie 1999, par. 103.

cu bună credință cu mecanismele internaționale de investigare și urmărire penală a unor posibile încălcări ale articolului 6.¹³⁶

29. Atunci când o persoană aflată în custodie își pierde viața, în circumstanțe nenaturale, se creează o prezumție de privare de viață în mod arbitrar de către autoritățile statului, prezumție care poate fi exclusă numai în baza unei investigații adecvate care să stabilească respectarea de către stat a obligațiilor sale privind articolul 6.¹³⁷ Statele părți au, de asemenea, obligația specială de a investiga acuzațiile privind încălcările articolului 6 ori de câte ori autoritățile statului au folosit sau par să fi utilizat arme de foc sau alte forțe potențial letale în afara contextului imediat al unui conflict armat, de exemplu, când a fost folosit focul împotriva demonstranților¹³⁸ sau când civilii au fost găsiți morți în circumstanțe care corespund unui model de presupuse încălcări ale dreptului la viață de către autoritățile statului.¹³⁹

30. Obligația de respectare și de asigurare a dreptului la viață impune statelor părți să evite deportarea, extrădarea sau transferul persoanelor în alte țări în care sunt motive serioase de a crede că există un risc real potrivit căruia dreptul lor la viață, în temeiul articolului 6 din Pact, ar putea fi încălcat.¹⁴⁰ Un astfel de risc trebuie să fie de natură personală¹⁴¹ și nu poate rezulta doar din condițiile generale din statul de primire, exceptând cele mai extreme cazuri.¹⁴² De exemplu, după cum se explică la punctul 34 de mai jos, ar fi contrar

articolului 6 să se extrădeze o persoană dintr-o țară care a abolit pedeapsa cu moartea într-o țară în care persoana poate fi condamnată la pedeapsa cu moartea.¹⁴³ În mod similar, ar fi incompatibilă cu articolul 6 deportarea unei persoane într-o țară în care a fost emisă o fatwa*** de către autoritățile religioase locale, fără a verifica dacă fatwa nu va mai fi pusă în aplicare împotriva persoanei respective;¹⁴⁴ sau deportarea unei persoane într-o țară extrem de violentă în care aceasta nu a trăit niciodată, nu are contacte sociale sau de familie și nu poate vorbi limba locală.¹⁴⁵ În cazurile care implică suspiciuni de risc pentru viața persoanei deportate provenind de la autoritățile statului primitor, situația persoanei îndepărtate și condițiile în statele de primire trebuie să fie evaluate, inter alia, pe baza intenției autorităților statului de primire, a modelului de comportament pe care l-a demonstrat în cazuri similare¹⁴⁶ și disponibilitatea unor asigurări credibile și eficiente cu privire la intențiile lor. Atunci când presupusul risc de viață provine de la actori nestatali sau de la state străine care operează pe teritoriul statului de destinație, pot fi solicitate asigurări credibile și eficiente de protecție de către autoritățile statului de destinație și ar putea fi explorate opțiunile de zbor interne. Atunci când se bazează pe asigurările primite de la statul de primire cu privire la tratamentul aplicat după îndepărtare, statul care înlătură persoana respectivă ar trebui să instituie mecanisme adecvate pentru asigurarea conformității cu asigurările emise și după momentul îndepărtării persoanei.¹⁴⁷ [147]

¹³⁶ Observații finale: Kenya (2012), par. 13.

¹³⁷ Comunicarea nr. 1225/2003, Eshonov împotriva Uzbekistan, Opinii adoptate la 22 iulie 2010, par. 9.2; Comunicarea nr. 1756/2008, Zhumbaeva împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 19 iulie 2011, par. 8.8; Comunicarea nr. 2252/2013, Khadzhiev împotriva Turkmenistan, Opinii adoptate la 6 aprilie 2018.

¹³⁸ Comunicarea nr. 1275/2004, Umetaliev împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 30 octombrie 2008, par. 9.4; Comunicarea nr. 1828/2008, Olmedo împotriva Paraguay, Opinii adoptate la 22 martie 2012, par. 7.5.

¹³⁹ Comunicarea nr. 1447/2006, Amirov împotriva Federației Ruse, Opinii adoptate la 2 aprilie 2009, par. 11.4.

¹⁴⁰ Comunicarea nr. 470/1991, Kindler împotriva Canadei, Opinii adoptate la 30 iulie 1993, par. 13.1-13.2.

¹⁴¹ Comunicarea nr. 1792/2008, Dauphin împotriva Canadei, Opinii adoptate la 28 iulie 2009, par. 7.4.

¹⁴² A se vedea NA împotriva Regatului Unit, Hotărârea CtEDO din 17 iulie 2008, par. 115.

¹⁴³ Comunicarea – n nr. 1442/2005, Yin Fong împotriva Australiei, Opinii adoptate la 23 octombrie 2009, par. 9.7.

*** „Fatwa”(în credința islamică) – opinie juridică neobligatorie dar cu greutate asupra unor chestiuni legate de legea islamică (sharia) emisă de un jurist calificat (n.tr.).

¹⁴⁴ Comunicarea nr. 1881/2009, Shakeel împotriva Canadei, Opinii adoptate la 24 iulie 2013, par. 8.5.

¹⁴⁵ Comunicarea nr. 1959/2010 Warsame împotriva Canadei, Opinii adoptate la 21 iulie 2011, par. 8.3.

¹⁴⁶ Comunicarea nr. 706/1996, G.T. împotriva Australiei, Opinii adoptate la 4 noiembrie 1997, par. 8.4; Comunicarea 692/1996, A.R.J. împotriva Australiei, Opinii adoptate la 6 Feb. 1996, par. 6.12; Comunicarea nr. 2024/2011, Israil împotriva Kazahstan, Opinii adoptate la 31 octombrie 2011, par. 9.5.

¹⁴⁷ Observații finale: Suedia (2002), par. 12; A se vedea Comunicarea nr. 1416/2005, Alzery împotriva Suediei, Opinii adoptate la 25 octombrie 2006, par. 11.5.

31. Obligația de a nu extrăda, deporta sau transfera sub alte forme în temeiul articolului 6 din Pact poate fi mai extinsă decât domeniul de aplicare al principiului nereturnării în temeiul legislației internaționale privind refugiații, deoarece poate necesita și protecția străinilor care nu au statut de refugiat. Cu toate acestea, statele părți trebuie să permită tuturor solicitanților de azil care susțin că există un risc real de încălcare a dreptului lor la viață în statul de origine, să aibă acces la procedurile de acordare a statutului de refugiat sau la alte proceduri de determinare a statutului individual sau de grup care le-ar putea oferi protecție împotriva returnării.¹⁴⁸

IV. Pronunțarea pedepsei cu moartea

32. Alineatele(2), (4), (5) și (6) din articolul 6 reglementează pronunțarea pedepsei cu moartea de către acele țări care nu au abolit-o încă.

33. Alineatul(2) al articolului 6 limitează strict aplicarea pedepsei cu moartea, în primul rând, doar la statele care nu au abolit pedeapsa cu moartea și, în al doilea rând, pentru cele mai grave infracțiuni. Având în vedere caracterul anormal al reglementării aplicării pedepsei cu moartea într-un instrument care consacră dreptul la viață, conținutul alineatului (2) trebuie să fie interpretat în mod restrictiv.¹⁴⁹

34. Statelor părți la Pact care au abolit pedeapsa cu moartea, prin modificarea legislației lor interne, devenind părți la cel de-al doilea Protocol opțional al Pactului sau adoptând un alt instrument internațional care le obligă să abolească pedeapsa cu moartea, li se interzice să o reintroducă. La fel ca și Pactul, al doilea Protocol opțional nu conține dispoziții de denunțare și statele părți nu îl pot denunța. Abolirea pedepsei cu moartea este așadar irevocabilă din punct de vedere legal. În plus, statele părți nu pot schimba încadrarea juridică a unei infracțiuni care, la momentul ratificării Pactului sau în orice alt moment ulterior, nu se sancționa cu pedeapsa

¹⁴⁸ Observații finale: Tadjikistan (2013), par. 11; Observații finale: Estonia (2003), par. 13.

¹⁴⁹ Comunicarea nr. 829/1998, Judge împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 Aug. 2002, par. 10.5.

cu moartea, într-o infracțiune sancționabilă cu pedeapsa capitală. Nici nu pot elimina condițiile legale pentru o infracțiune existentă, cu scopul de a permite pronunțarea pedepsei cu moartea în condițiile în care nu a fost posibil ca aceasta să fie pronunțată înainte. Statele părți care au abolit pedeapsa cu moartea nu pot deporta, extrăda sau transfera în alte moduri persoane într-o țară în care acestea sunt acuzate de fapte pentru care se aplică pedeapsa cu moartea, decât în cazul în care sunt obținute asigurări credibile și efective împotriva aplicării pedepsei cu moartea.¹⁵⁰ În același sens, obligația de a nu reintroduce pedeapsa cu moartea pentru nicio infracțiune specifică solicită statelor părți să nu deporteze, extrădeze sau să transfere o persoană printr-un alt mod într-o țară în care este acuzată de comiterea unei infracțiuni pentru care se aplică pedeapsa capitală, dacă aceeași infracțiune nu este supusă pedepsei cu moartea în statul care returnează persoana, cu excepția cazului în care se obțin asigurări credibile împotriva expunerii persoanei la pedeapsa cu moartea.

35. Termenul „crimele cele mai grave”**** trebuie citit în mod restrictiv¹⁵¹ și se referă numai la crimele de gravitate extremă¹⁵² care implică omorul cu intenție.¹⁵³ Infracțiunile care nu au ca rezultat direct și intenționat moartea victimei,¹⁵⁴ cum ar fi tentativa de omor,¹⁵⁵ corupția și alte

¹⁵⁰ Comunicarea nr. 829/1998, Judge împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 Aug. 2002, par. 10.6; Comunicarea nr. 1442/2005, Yin Fong împotriva Australiei, Opinii adoptate la 23 octombrie 2009, par. 9.7.

**** În traducerea oficială a textului Pactului, probabil sub influența limbii engleze, se folosește termenul „crimă” în loc de „infracțiune”. Cf. DEX (2009) prin crimă se înțelege „Infracțiune care prezintă un grad ridicat de pericol social și pe care legea o sancționează cu pedepsele cele mai mari; spec. omor.” (n.tr.)

¹⁵¹ Comunicarea nr. 1132/2002, Chisanga împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 18 octombrie 2005, par. 7.4.

¹⁵² ECOSOC Garanții pentru protecția drepturilor persoanelor pasibile de pedeapsa cu moartea, 25 mai 1984, par. 1.

¹⁵³ A se vedea d.e. Comunicarea nr. 470/ 1991, Kindler împotriva Canadei, Opinii adoptate la 30 iulie 1993, par. 14.3; Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 9 august 2012, par. 35.

¹⁵⁴ Observații finale: Iran (1993), par. 8.

¹⁵⁵ Comunicarea nr. 1132/2002, Chisanga împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 18 octombrie 2005, par. 7.4

infrațiuni economice și politice,¹⁵⁶ jafurile armate,¹⁵⁷ pirateria,¹⁵⁸ răpirea,¹⁵⁹ drogurile¹⁶⁰ și infracțiunile sexuale, deși grave prin natura lor, nu pot niciodată servi drept bază, în cadrul articolului 6, pentru aplicarea pedepsei cu moartea. În același sens, un grad limitat de implicare sau complicitate în comiterea chiar și a celor mai grave infracțiuni, cum ar fi asigurarea mijloacelor fizice de comitere a acestora, nu poate justifica aplicarea pedepsei cu moartea. Statele părți au obligația revizuirii legislației lor penale, astfel încât pedeapsa cu moartea să nu fie aplicată pentru infracțiunile care nu se califică drept cele mai grave infracțiuni.¹⁶¹ De asemenea, aceste state ar trebui să revoce condamnările la moarte pronunțate pentru infracțiunile care nu se califică drept cele mai grave infracțiuni și să urmărească procedurile legale necesare pentru rejudecarea cazurilor pentru cei condamnați la moarte pentru astfel de infracțiuni.

36. În niciun caz, pedeapsa cu moartea nu poate fi aplicată vreodată ca sancțiune împotriva comportamentului a cărui învinuire încalcă Pactul, inclusiv adulterul, homosexualitatea, apostazia,¹⁶² înființarea grupurilor politice de opoziție¹⁶³ sau insulta adusă unui șef de stat.¹⁶⁴ Statele părți care păstrează pedeapsa cu moartea pentru astfel de infracțiuni comit o încălcare a obligațiilor care le revin în temeiul articolului 6, citit de sine stătător și în coroborare cu articolul 2, alineatul(2) al Pactului, precum și în temeiul altor prevederi ale Pactului.

¹⁵⁶ Observații finale: Libia (1998), par. 8; Observații finale: Iran (1993), par. 8; Observații finale: Sudan (1997), par. 8.

¹⁵⁷ Comunicarea nr. 1132/2002, Chisanga împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 18 octombrie 2005, par. 7.4; Comunicarea nr. 390/1990, Luboto împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 31 octombrie 1995, par. 7.2; Comunicarea nr. 2177/2012, Johnson împotriva Ghanei, Opinii adoptate la 27 martie 2014, par. 7.3.

¹⁵⁸ Observații finale: Regatul Unit (2001), par. 37.

¹⁵⁹ Observații finale: Guatemala (2001), par. 17.

¹⁶⁰ Observații finale: Thailanda (2005), par. 14.

¹⁶¹ Comentariul general 6, par. 6.

¹⁶² Observații finale: Mauritania (2013), par. 21.

¹⁶³ Observații finale: Libia (2007), par. 24.

¹⁶⁴ Observații finale: Irak (1997), par. 16.

37. În toate cazurile care implică aplicarea pedepsei cu moartea, circumstanțele autorului infracțiunii și circumstanțele particulare ale infracțiunii, inclusiv elementele atenuante specifice,¹⁶⁵ trebuie luate în considerare de instanța de condamnare. Deci, condamnările la moarte obligatorii care nu lasă instanțelor judecătorești naționale nici o marjă de apreciere privind desemnarea sau nu a infracțiunii ca o infracțiune care implică pedeapsa cu moartea și nicio marjă de apreciere dacă să fie sau nu să fie pronunțată pedeapsa cu moartea în circumstanțele particulare ale autorului infracțiunii, sunt arbitrare prin natura lor.¹⁶⁶ Existența unui drept de a solicita grațierea sau comutarea pedepsei pe baza circumstanțelor speciale ale cauzei sau ale învinutului nu poate reprezenta un substituit adecvat pentru necesitatea discreției judecătorului în aplicarea pedepsei cu moartea.¹⁶⁷

38. Articolul 6 alineatul(2) solicită, de asemenea, statelor părți să se asigure că orice condamnare la moarte va fi „în conformitate cu legislația în vigoare în momentul în care crima a fost comisă”. Această aplicare a principiului legalității completează și reafirmă aplicarea principiului *nulla poena sine lege* conținut în articolul 15 alineatul(1) al Pactului. În consecință, pedeapsa cu moartea nu poate fi niciodată aplicată dacă nu a fost prevăzută de lege pentru respectiva infracțiune la momentul comiterii sale. De asemenea, impunerea pedepsei cu moartea nu se poate baza pe dispoziții penale vag definite,¹⁶⁸ a căror aplicare asupra persoanei condamnate ar depinde de considerente subiective sau

¹⁶⁵ Comunicarea nr. 390/1990, Luboto împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 31 octombrie 1995, par. 7.2.

¹⁶⁶ Comunicarea nr. 1132/2002, Chisanga împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 18 octombrie 2005, par. 7.4; Comunicarea 1421/2005, Larranaga împotriva Filipine, Opinii adoptate la 24 iulie 2006, par. 7.2; Comunicarea 1077/2002, Carpo împotriva Filipine, adoptată la 6 mai 2002, par. 8.3.

¹⁶⁷ Comunicarea nr. 806/1998, Thompson împotriva Sfântului Vincentiu și Grenadinele (Saint Vincent and the Grenadines), Opinii adoptate la 18 octombrie 2000, par. 8.2; Comunicarea 845/1998, Kennedy împotriva Trinidad și Tobago, Opinii adoptate la 26 martie 2002, par. 7.3

¹⁶⁸ Observații finale: Algeria (2007) par. 17; Observații finale: Camerun (1999) par. 14.

discreționare¹⁶⁹ a căror aplicare nu este previzibilă în mod rezonabil.¹⁷⁰ Pe de altă parte, abolirea pedepsei cu moartea ar trebui să se aplice retroactiv persoanelor care sunt acuzate sau condamnate pentru o infracțiune capitală în conformitate cu principiul clemenței retroactive (*lex mitior*), care se găsește parțial în articolul 15 alineatul (1) a treia propoziție, care impune statelor părți să acorde infractorilor avantajele unor sancțiuni mai ușoare adoptate după comiterea infracțiunii. Aplicarea retroactivă a abolirii pedepsei cu moartea tuturor persoanelor acuzate sau condamnate pentru o infracțiune capitală derivă de asemenea din faptul că necesitatea aplicării pedepsei cu moartea nu poate fi justificată odată ce aceasta a fost abrogată.

39. Articolul 6 alineatul (3) reamintește tuturor statelor părți care sunt, de asemenea, părți la Convenția privind genocidul, obligațiile lor de a de a preveni și a pedepsi infracțiunea de genocid, care include obligația de a preveni și de a pedepsi toate privările de viață, care fac parte dintr-o infracțiune de genocid. În nici un caz, pedeapsa cu moartea nu poate fi impusă ca parte a unei politici de genocid împotriva membrilor unui grup național, etnic, rasial sau religios.

40. Statele părți care nu au abrogat pedeapsa cu moartea trebuie să respecte articolul 7 al Pactului, care interzice anumite metode de executare. Nerespectarea articolului 7 ar conduce, în mod inevitabil, la o execuție arbitrară prin natura ei și, prin urmare, la încălcarea articolului 6. Comitetul și-a exprimat deja opinia cu privire la faptul că lapidarea,¹⁷¹ injectarea cu medicamente letale netestate,¹⁷² camerele de gazare¹⁷³ arderea și îngroparea de viu,¹⁷⁴ și execuțiile publice,¹⁷⁵ sunt contrare articolului 7. Din motive similare,

¹⁶⁹ Observații finale: Republica Populară Democrată Coreeană (2001), par. 13.

¹⁷⁰ A se vedea SW împotriva Regatului Unit, Hotărârea CtEDO din 22 noiembrie 1995, par. 36.

¹⁷¹ Observații finale: Iran (2011), par. 12.

¹⁷² Observații finale: SUA (2014), par. 8.

¹⁷³ A se vedea Comunicarea nr. 469/1991, Ng împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 noiembrie 1993, par. 16.4.

¹⁷⁴ A se vedea Malawi Africa Association împotriva Mauritaniei, Raport al ACHPR din 11 mai 2000, par. 120.

¹⁷⁵ Observații finale: Republica Populară Democrată Coreeană (2001), par. 13.

alte metode de executare dureroase și umilitoare sunt, de asemenea, ilegale în temeiul Pactului. Neinformarea persoanelor condamnate la moarte în timp util cu privire la data execuției constituie, în principiu, o formă de rele tratamente, ceea ce face ca executarea ulterioară să fie contrară articolului 7 din Pact.¹⁷⁶ Întârzierile extreme în punerea în executare a unei pedepse cu moartea, care depășesc orice perioadă rezonabilă de timp necesară epuizării tuturor căilor de atac,¹⁷⁷ pot conduce, de asemenea, la încălcarea articolului 7 al Pactului, mai ales atunci când prin așteptarea îndelungată a executării pedepsei persoanele condamnate sunt expuse la condiții dure¹⁷⁸ sau stresante, inclusiv la izolare individuală¹⁷⁹ și atunci când acestea sunt deosebit de vulnerabile din cauza unor factori precum vârsta, starea de sănătate sau starea psihică.¹⁸⁰

41. Încălcarea garanțiilor procesului echitabil prevăzute în articolul 14 al Pactului în procedurile care au condus la aplicarea pedepsei cu moartea ar face ca sentința să aibă un caracter arbitrar și să încalce articolul 6 al Pactului.¹⁸¹ Astfel de încălcări ar putea implica folosirea mărturisirilor forțate;¹⁸² imposibilitatea acuzatului de a interoga martorii relevanți;¹⁸³ [183] lipsa unei reprezentări eficiente care să implice întâlniri confidențiale ale avocatului cu clientul în toate etapele procesului

¹⁷⁶ Observații finale: Japonia (2014), par. 13.

¹⁷⁷ Comunicarea nr. 588/1994, Johnson împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 22 martie 1996, par. 8.5; Comunicarea nr. 470/1991, Kindler împotriva Canadei, Opinii adoptate la 30 iulie 1993, par. 15.2; Comunicarea nr. 317/1988, Martin împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 24 martie 1993, par. 12.2.

¹⁷⁸ Comunicarea nr. 775/1997, Brown împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 11 mai 1999, par. 6.13, 6.15.

¹⁷⁹ Observații finale: Japonia (2014), par. 13.

¹⁸⁰ Comunicarea nr. 470/1991, Kindler împotriva Canadei, Opinii adoptate la 30 iulie 1993, par. 15.3.

¹⁸¹ Comunicarea nr. 1096/2002, Kurbanov împotriva Tadjikistan, Opinii adoptate la 6 noiembrie 2003, par. 7.7.

¹⁸² Comunicarea nr. 1545/2007, Gunan împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 25 iulie 2011, par. 6.2; Comunicarea nr. 1043/2002, Chikunova împotriva Uzbekistan, Opinii adoptate la 16 martie 2007, par. 7.2, 7.5; Comunicarea nr. 1906/2009, Yuzepchuk împotriva Belarus, Opinii adoptate la 17 noiembrie 2014, par. 8.2, 8.6.

¹⁸³ Comunicarea nr. 1906/2009, Yuzepchuk împotriva Belarus, Opinii adoptate la 17 noiembrie 2014, par. 8.4, 8.6.

penal,¹⁸⁴ inclusiv în timpul interogatoriului,¹⁸⁵ audierilor preliminare¹⁸⁶, pe parcursul procesului¹⁸⁷ și recursului [188];¹⁸⁸ nerespectarea prezumției de nevinovăție care se poate manifesta prin faptul că acuzatul este plasat într-o cușcă sau încătușat în timpul procesului;¹⁸⁹ lipsa unui drept efectiv de recurs;¹⁹⁰ lipsa timpului și a mijloacelor adecvate pentru pregătirea apărării, incluzând incapacitatea de a accesa documentele juridice esențiale pentru efectuarea apărării sau recursului, cum ar fi accesul la cererile oficiale de urmărire penală în fața instanței,¹⁹¹ accesul la hotărârea instanței¹⁹² sau transcrierea procesului; lipsa unei traduceri adecvate;¹⁹³ lipsa furnizării documentelor accesibile și a unei adaptări procedurale pentru persoanele cu dizabilități; întâzieri excesive și nejustificate ale procesului¹⁹⁴ sau în procesul de recurs;¹⁹⁵ și lipsa generală a corectitudinii procesului penal,¹⁹⁶ sau lipsa de independență sau imparțialitate a instanței de judecată sau de recurs.

¹⁸⁴ Comunicarea nr. 1043/2002, Chikunova împotriva Uzbekistan, Opinii adoptate la 16 martie 2007, par. 7.4, 7.5.

¹⁸⁵ Comunicarea nr. 1545/2007, Gunan împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 25 iulie 2011, par. 6.3.

¹⁸⁶ Comunicarea nr. 719/1996, Levy împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 3 noiembrie 1998, par. 7.2–7.3.

¹⁸⁷ Comunicarea nr. 775/1997, Brown împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 11 mai 1999, par. 6.11, 6.15.

¹⁸⁸ Comunicarea nr. 546/1993, Burrell împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 18 iulie 1996, par. 9.4.

¹⁸⁹ Comunicarea nr. 2120/2011, Kovalev împotriva Belarus, Opinii adoptate la 29 octombrie 2012, par. 11.4; Comunicarea nr. 2013/2010, Grishkovtsov împotriva Belarus, Opinii adoptate la 1 aprilie 2015, par. 8.4.

¹⁹⁰ Comunicarea nr. 829/1998, Judge împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 august 2002, par. 10.6.

¹⁹¹ Comunicarea nr. 1545/2007, Gunan împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 25 iulie 2011, par. 6.3.

¹⁹² Comunicarea nr. 445/1991, Champagne împotriva Jamaica, par. 7.3-7.4.

¹⁹³ ECOSOC Rez. 1996/15, Garanții pentru protecția drepturilor persoanelor pasibile de pedeapsa cu moartea, 23 iulie 1996, par. 4. A se vedea Comunicarea nr. 2162/2012, Ambaryan împotriva Kârgâzstan, Opinii adoptate la 28 iulie 2017, par. 9.2.

¹⁹⁴ Comunicarea nr. 606/1994, Francis împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 25 iulie 1994, par. 9.3.

¹⁹⁵ Comunicarea nr. 1859/2009, Kamoyo împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 23 martie 2012, par. 6.3.-6.4.

¹⁹⁶ Comunicarea nr. 1906/2009, Yuzepchuk împotriva Belarus, Opinii adoptate la 17 noiembrie 2014, par. 8.5, 8.6. 1

42. Alte deficiențe procedurale grave, care nu sunt acoperite în mod explicit de articolul 14 al Pactului, pot face totuși aplicarea pedepselor cu moartea contrară articolului 6. De exemplu, neasigurarea promptă a informării cetățenilor străini deținuți cu privire la dreptul lor la notificarea consulară în temeiul Convenției de la Viena privind relațiile consulare care au condus la impunerea pedepsei cu moartea¹⁹⁷ și neacordarea posibilității de a-și exercita dreptul de a apela la căile de recurs persoanelor care urmează să fie deportate într-o țară în care se presupune că viețile lor sunt în pericol real,¹⁹⁸ ar încălca articolul 6 alineatul (1) din Pact.

43. Executarea persoanelor condamnate a căror vinovăție nu a fost stabilită dincolo de orice îndoială rezonabilă reprezintă, de asemenea, o privare de viață în mod arbitrar. Prin urmare, statele părți trebuie să ia toate măsurile posibile pentru a evita condamnările greșite atunci când se aplică pedeapsa cu moartea,¹⁹⁹ să revizuiască barierele procedurale în vederea reexaminării condamnărilor și să reanalizeze condamnările din trecut pe baza unor noi dovezi, inclusiv a unor noi dovezi ADN. Statele părți ar trebui, de asemenea, să ia în considerare implicațiile pentru evaluarea dovezilor unor cazuri capitale prezentate în noi studii fiabile, inclusiv studii care sugerează prevalența mărturiilor false și lipsa de credibilitate a mărturiilor martorilor oculari.

44. Pedeapsa cu moartea nu trebuie aplicată în mod discriminatoriu contrar cerințelor articolului 2 (1) și articolului 26 din Pact. Datele care sugerează că membrii minorităților religioase, rasiale sau etnice, persoanele indigene sau cetățenii străini se confruntă în mod disproporționat cu pedeapsa cu moartea pot indica o aplicare inegală a pedepsei cu moartea, care ridică preocupări în temeiul

¹⁹⁷ Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare, 24 aprilie, 1963, art. 36(1)(b), 500 U.N.T.S. 95. A se vedea și „Dreptul la informare privind asistența consulară în cadrul procedurilor legale” I/A CHR– Aviz consultativ din 1 octombrie 1999, par. 137.

¹⁹⁸ Comunicarea nr. 829/1998, Judge împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 Aug. 2002, par. 10.9.

¹⁹⁹ Observații finale: SUA (2014), par. 8.

articolului 2 alineatul (1) coroborat cu articolul 6, precum și în temeiul articolului 26.²⁰⁰

45. În conformitate cu ultima propoziție a articolului 6 alineatul (2), pedeapsa cu moartea poate fi executată numai în temeiul hotărârii unei instanțe competente. O astfel de instanță trebuie stabilită prin lege în cadrul sistemului judiciar, să fie independentă de executiv și legislativ și imparțială.²⁰¹ Trebuie să fie stabilită înainte de comiterea infracțiunii. De regulă, civilii nu trebuie să fie judecați pentru infracțiuni capitale în fața tribunalelor militare,²⁰² iar personalul militar poate fi judecat pentru infracțiuni pasibile de pedeapsa cu moartea numai în fața unui tribunal care acordă toate garanțiile pentru un proces echitabil. Mai mult decât atât, Comitetul nu consideră instanțele de drept comun ca instituții judiciare care oferă suficiente garanții pentru un proces echitabil care să le permită să judece crime capitale.²⁰³ Stabilirea unei pedepse cu moartea fără niciun proces, de exemplu sub forma unui edict religios²⁰⁴ sau a unui ordin militar pe care statul intenționează să o aplice sau să permită aplicarea acesteia, încalcă articolele 6 și 14 ale Pactului.

46. Orice pedeapsă cu moartea poate fi executată numai în temeiul unei hotărâri definitive, după ce a fost oferită persoanei condamnate posibilitatea de a recurge la toate procedurile de recurs judiciar și, după ce au fost soluționate petițiile către toate celelalte căi extrajudiciare disponibile, inclusiv reexaminarea de către procurori sau instanțele judecătorești și examinarea cererilor de grațiere oficială sau privată. În plus, condamnările la moarte nu trebuie să fie executate atât timp cât există măsuri provizorii internaționale care impun suspendarea executării. Astfel de măsuri provizorii sunt menite să permită revizuirea sentinței în fața instanțelor internaționale, a

²⁰⁰ Observații finale: SUA (2014), par. 8.

²⁰¹ A se vedea Egyptian Initiative for Personal Rights împotriva Egipt, Raport al ACHPR din 1 martie 2011, par. 204.

²⁰² Comentariul general 35, par. 45.

²⁰³ A se vedea Cauza Furundzija, ICTY (TIPI) Recurs – 21 iulie 2000, par. 189.

²⁰⁴ Comentariul general 32, par. 22. 200 Observații finale: Madagascar (2007), par. 16. 201 Observații finale: Iran (1993), par. 9.

instanțelor și comisiilor pentru drepturile omului și a organismelor internaționale de monitorizare, cum ar fi organismele tratatelor Organizației Națiunilor Unite. Neaplicarea măsurilor provizorii este incompatibilă cu obligația de a respecta cu bună-credință procedurile stabilite în temeiul tratatelor specifice care reglementează activitatea organismelor internaționale relevante.²⁰⁵

47. Statele părți sunt obligate, în conformitate cu articolul 6, alineatul (4), să permită persoanelor condamnate la moarte să ceară grațierea sau comutarea pedepsei, să se asigure că grațierile și comutările se pot acorda în circumstanțe adecvate, și să se asigure că sentințele nu sunt aplicate înainte ca cererile de grațiere sau comutare a pedepsei să fi fost luate în considerare și soldate cu hotărâri concludente, decise în conformitate cu procedurile aplicabile.²⁰⁶ Nicio categorie de persoane condamnate nu poate fi exclusă a priori de la astfel de măsuri de grațiere sau de comutare a pedepsei și nici condițiile pentru realizarea acestor măsuri nu trebuie să fie ineficiente, inutile de împovărătoare, discriminatorii prin natura lor, sau aplicate într-un mod arbitrar.²⁰⁷ Articolul 6, alineatul 4 nu prevede o procedură specială pentru exercitarea dreptului de a cere grațierea sau comutarea pedepsei și, în consecință, rămâne la latitudinea statelor să clarifice procedurile relevante.²⁰⁸ Cu toate acestea, astfel de proceduri ar trebui specificate în legislația internă,²⁰⁹ și nu ar trebui să permită familiilor victimelor infracțiunilor un rol preponderent în a determina dacă ar trebui să se aplice pedeapsa cu moartea sau nu.²¹⁰ Mai mult decât atât, grațierea sau alte proceduri de comutare a pedepsei trebuie să ofere anumite garanții esențiale, inclusiv certitudinea cu privire la procesele urmate și criteriile de fond aplicate; dreptul celui condamnat la moarte de a iniția proceduri de solicitare a grațierii sau a comutării pedepsei și de a face declarații

²⁰⁵ Comentariul general 33, par. 19.

²⁰⁶ Comunicarea nr. 1043/2002, Chikunova împotriva Uzbekistan, Opinii adoptate la 16 martie 2007, par. 7.6.

²⁰⁷ Comunicarea nr. 1132/2002, Chisanga împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 18 octombrie 2005, par. 7.5.

²⁰⁸ Comunicarea 845/1998, Kennedy împotriva Trinidad și Tobago, Opinii adoptate la 26 martie 2002, par. 7.4.

²⁰⁹ Observații finale: Guatemala (2001), par. 18.

²¹⁰ Observații finale: Yemen (2005), par. 15.

cu privire la situația personală sau la alte circumstanțe relevante; dreptul de a fi informat în avans cu privire la data când cererea va fi luată în considerare și dreptul de a fi informat cu promptitudine despre rezultatul procedurii.²¹¹

48. Articolul 6 alineatul (5) interzice aplicarea pedepsei cu moartea pentru infracțiunile săvârșite de persoane care au vârsta sub 18 ani la momentul săvârșirii infracțiunii.²¹² Acest lucru implică în mod necesar faptul că astfel de persoane nu pot fi supuse niciodată pedepsei cu moartea pentru această infracțiune, indiferent de vârsta pe care o au în momentul condamnării sau în momentul prevăzut pentru executarea pedepsei.²¹³ În cazul în care nu există o dovadă sigură și concludentă conform căreia persoana nu a împlinit vârsta de 18 ani în momentul comiterii infracțiunii, acesta va avea dreptul să beneficieze de prezumția de nevinovăție, iar pedeapsa cu moartea nu poate fi impusă.²¹⁴ Articolul 6 alineatul (5) interzice de asemenea aplicarea pedepsei cu moartea pentru femeile însărcinate.

49. Statele părți trebuie să se abțină de la a aplica pedeapsa cu moartea persoanelor care se confruntă cu bariere speciale în apărarea lor în condiții de egalitate cu ceilalți, cum ar fi persoanele ale căror dizabilități psihosociale și intelectuale grave le-au împiedicat apărarea efectivă²¹⁵ și persoanele care au o culpabilitate morală limitată. De asemenea, statele părți ar trebui să se abțină de la a executa persoanele care au capacitate diminuată de a înțelege motivele pronunțării pedepsei și persoanele a căror executare ar fi extrem de crudă sau ar conduce la rezultate extrem de dure pentru ele și familiile lor, cum ar fi persoanele cu vârstă înaintată,²¹⁶ părinții

²¹¹ Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 2 mai 2008, par. 67.

²¹² Observații finale: Yemen (2012), par. 14.

²¹³ A se vedea CRC, Comentariul general nr. 10 (2007), par. 75.

²¹⁴ A se vedea CRC, Comentariul general nr. 10 (2007), par. 35, 39.

²¹⁵ Observații finale: Japonia (2014), par. 13. A se vedea Comunicarea 684/1996 R.S. împotriva Trinidad și Tobago, Opinii adoptate la 2 aprilie 2002, par. 7.2.

²¹⁶ Observații finale: Japonia (2009), par. 16.

copiilor foarte mici sau dependenți de aceștia, precum și persoanele care au suferit în trecut încălcări grave ale drepturilor omului.²¹⁷

50. Articolul 6 alineatul (6) reafirmă poziția conform căreia statele părți care nu au abolit încă complet pedeapsa cu moartea, ar trebui să se aplece pe o cale irevocabilă spre eradicarea completă a pedepsei cu moartea, de facto și de jure, în viitorul apropiat. Pedeapsa cu moartea nu poate coexista cu respectarea deplină a dreptului la viață, iar abolirea pedepsei cu moartea este atât de dorită²¹⁸ cât și necesară pentru respectarea demnității umane și pentru evoluția în timp a drepturilor omului.²¹⁹ Este contrar obiectului și scopului articolului 6 ca statele părți să ia măsuri pentru a spori de facto incidența pronunțării și aplicării pedepsei cu moartea²²⁰ sau să reducă numărul de grațieri și de comutări de pedepse pe care le acordă.

51. Cu toate că aluzia la condițiile de aplicare a pedepsei cu moartea în articolul 6 alineatul(2) sugerează că, la elaborarea Pactului, statele părți nu considerau în ansamblu pedeapsa cu moartea drept o pedeapsă crudă, inumană sau degradantă per se²²¹ acordurile ulterioare ale statelor părți sau practica ulterioară care stabilește astfel de acorduri poate conduce, în cele din urmă, la concluzia că pedeapsa cu moartea este contrară articolului 7 al Pactului în toate circumstanțele.²²² Numărul tot mai mare de state părți la cel de-al doilea Protocol opțional, precum și la alte instrumente internaționale care interzic impunerea sau executarea pedepsei cu moartea și numărul tot mai mare de state non-aboliționiste care au introdus, totuși, un moratoriu de facto cu privire la exercitarea pedepsei cu moartea, sugerează că s-ar fi putut înregistra progrese considerabile în

²¹⁷ A se vedea Comunicarea nr. 210/1986, Pratt și Morgan împotriva Jamaica, par. 15.

²¹⁸ Comentariul general 6, par. 6.

²¹⁹ Al Doilea Protocol, preambul.

²²⁰ Observații finale: Ciad (2009), par. 19.

²²¹ Comunicarea nr. 470/1991, Kindler împotriva Canadei, Opinii adoptate la 30 iulie 1993, par. 15.1.

²²² A se vedea Comunicarea nr. 469/1991, Ng împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 noiembrie 1993, par. 16.2; Ocalan împotriva Turciei, Hotărârea CtEDO din 12 mai 2005, par. 163-165.

vederea stabilirii unui acord între statele părți de a considera pedeapsa cu moartea drept o formă de pedeapsă crudă, inumană sau degradantă.²²³ O astfel de evoluție juridică este în concordanță cu spiritul pro-aboliționist al Pactului, care se manifestă, printre altele, în textele articolului 6 alineatul(6) și al celui de-al doilea Protocol opțional.

V. Relația articolului 6 cu alte articole ale Pactului și alte regimuri juridice

52. Standardele și garanțiile articolului 6 se suprapun și interacționează cu alte prevederi ale Pactului. Unele forme de comportament încălcă simultan atât articolul 6, cât și alte articole. De exemplu, aplicarea pedepsei cu moartea ca răspuns la o infracțiune care nu constituie o infracțiune gravă²²⁴ ar încălca atât articolul 6 alineatul (2), iar în lumina naturii extreme a pedepsei ar încălca de asemenea, articolul 7.²²⁵ În alte momente, conținutul articolului 6 alineatul (1) este susținut de conținutul altor articole. De exemplu, aplicarea pedepsei cu moartea poate constitui o privare de viață în conformitate cu articolul 6, în virtutea faptului că reprezintă o pedeapsă pentru exercitarea libertății de exprimare, încălcând astfel articolul 19.²²⁶

53. Articolul 6 consolidează, de asemenea, obligațiile statelor părți, potrivit Pactului și Protocolului opțional, de a proteja persoanele împotriva represaliilor pentru promovarea și lupta pentru protecția și realizarea drepturilor omului, inclusiv prin cooperare sau comunicare cu Comitetul.²²⁷ Statele părți trebuie să ia măsurile

²²³ A se vedea Comunicarea nr. 829/1998, Judge împotriva Canadei, Opinii adoptate la 5 Aug. 2002, par. 10.3; Raportul Înaltului Comisar al Organizației Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului cu privire la dezbaterile grupului la nivel înalt privind pedeapsa cu moartea, UN Doc, A/HRC/36/27 (2017) par. 48; Comisia africană pentru drepturile omului și popoarelor, Comentariul general nr. 3 privind Carta africană a drepturilor omului și popoarelor: Dreptul la viață (art. 4), par. 22.

²²⁴ A se vedea și par. 35 de mai sus.

²²⁵ A se vedea Comentariul general 20, par. 5; Gatt împotriva Maltei, Hotărârea CtEDO din 27 iulie 2010, par. 29.

²²⁶ A se vedea și par. 17 de mai sus.

²²⁷ Comentariul general nr. 33, par. 4; Comunicarea nr. 241/1987, Birhashwiwa împotriva Zaire, Opinii adoptate la 2 noiembrie 1989, par. 12.5; Observații finale:

necesare pentru a răspunde amenințărilor cu moartea și pentru a oferi o protecție adecvată apărătorilor drepturilor omului,²²⁸ inclusiv prin crearea și menținerea unui mediu sigur și permisiv pentru apărarea drepturilor omului.

54. Tortura și maltratarea, care pot afecta serios sănătatea fizică și psihică a persoanei maltratate, ar putea, de asemenea, să ducă la riscul privării de viață. În plus, condamnările penale care au condus la pedeapsa cu moartea, care se bazează pe informațiile obținute prin tortură sau prin tratament crud, inuman sau degradant al persoanelor interogate, ar încălca articolul 7 și articolul 14 alineatul (3) litera (g) din Pact, precum și articolul 6.²²⁹

55. Returnarea persoanelor în țări în care există motive serioase de a crede că acestea se confruntă cu un risc real pentru viața lor încălcă articolele 6 și 7 din Pact.²³⁰ În plus, a face o persoană condamnată la moarte să creadă că sentința a fost schimbată doar pentru a o informa mai târziu că nu a fost schimbată²³¹ și a trimite o persoană spre moarte în temeiul unei condamnări la moarte care este nulă ab initio,²³² contravine atât articolului 6 cât și articolului 7.

56. Privarea de viață în mod arbitrar a unei persoane poate cauza rușorile sale suferințe mentale, ceea ce ar putea constitui o încălcare a drepturilor acestora în conformitate cu articolul

Maldive (2012), par. 26; Declarația cu privire la drepturile și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și apăra drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute, 9 decembrie 1998, art. 9(4).

²²⁸ Declarația cu privire la drepturile și responsabilitatea indivizilor, grupurilor și organelor societății de a promova și apăra drepturile omului și libertățile fundamentale universal recunoscute, 9 decembrie 1998, art. 12(2).

²²⁹ Comunicarea nr. 1782/2008, Aboufaied împotriva Libiei, Opinii adoptate la 21 martie 2012, par. 7.4, 7.6; Comunicarea nr. 440/1990, El-Megreisi împotriva Libiei, Opinii adoptate la 23 martie 1994, par. 5.4. A se vedea și par. 41 de mai sus.

²³⁰ A se vedea și par. 31 de mai sus. A se vedea Comentariul general nr. 31, par. 12.

²³¹ Comunicarea nr. 1132/2002, Chisanga împotriva Zambiei, Opinii adoptate la 18 octombrie 2005, par. 7.3.

²³² Comunicarea nr. 592/1994, Johnson împotriva Jamaica, Opinii adoptate la 25 noiembrie 1998, par. 10.4.

7 al Pactului. În plus, chiar și atunci când privarea de viață nu este arbitrară, neasigurarea informării rudelor cu privire la circumstanțele morții condamnatului poate să încalce drepturile acestora conferite prin articolul 7,²³³ la fel ca și neinformarea acestora cu privire la locul unde se află cadavrul²³⁴ și, în cazul aplicării pedepsei cu moartea, a datei la care se anticipează executarea pedepsei cu moartea.²³⁵ Rudele persoanelor private de viața lor de către stat trebuie să poată primi rămășițele, dacă doresc acest lucru.²³⁶

57. Dreptul la viață garantat de articolul 6 al Pactului, inclusiv dreptul la ocrotirea vieții în temeiul articolului 6 alineatul (1), se poate suprapune cu dreptul la securitate al persoanei garantat de articolul 9 alineatul (1). Formele extreme de detenție arbitrară care ele însele pot pune în pericol viața, în special disparițiile forțate, încalcă dreptul la libertatea și securitatea persoanei și sunt incompatibile cu dreptul la viață.²³⁷ Nerespectarea garanțiilor procedurale formulate în articolul 9 alineatele (3) și (4), destinate, printre altele, prevenirii disparițiilor, ar putea avea ca rezultat, de asemenea, încălcarea articolului 6.²³⁸

58. Dispariția forțată constituie o serie unică și integrată de acte și omisiuni care reprezintă o amenințare gravă la adresa vieții.²³⁹ Privarea de libertate, urmată de refuzul de a recunoaște aceasta sau ascunderea adevărului despre soarta persoanei dispărute, scoate persoana de sub protecția legii și îi pune viața în pericol în mod grav și constant, reprezentând un risc pentru

²³³ Comunicarea nr. 1225/2003, Eshonov împotriva Uzbekistan, Opinii adoptate la 22 iulie 2010, par. 9.10.

²³⁴ Comunicarea nr. 2120/2011, Kovalev împotriva Belarus, Opinii adoptate la 29 octombrie 2012, par. 11.10.

²³⁵ Observații finale: Japonia (2014), par. 13.

²³⁶ Observații finale: Botswana (2008), par. 13.

²³⁷ Comunicarea nr. 449/1991, Mojica împotriva Republicii Dominicane, Opinii adoptate la 15 iulie 1994, par. 5.4; Comunicarea nr. 1753/2008, Guezout împotriva Algeriei, Opinii adoptate la 19 iulie 2012, par. 8.4, 8.7. A se vedea și par. 58 de mai jos.

²³⁸ A se vedea Comentariul general nr. 35, par. 58.

²³⁹ A se vedea d.e. Comunicarea nr. 992/2001, Saker împotriva Algeriei, Opinii adoptate la 15 martie 2006, par. 9.2; Comunicarea nr. 2000/2010, Katwal împotriva Nepal, Opinii adoptate la 1 aprilie 2015, par. 11.3.

care statul este responsabil.²⁴⁰ Rezultă astfel o încălcare a dreptului la viață, precum și a altor drepturi recunoscute în Pact, în special a articolului 7 (interzicerea torturii sau a pedepsei sau tratamentelor crude, inumane sau degradante), articolul 9 (libertatea și securitatea persoanei) și articolul 16 (dreptul recunoașterii unei persoane în fața legii). Statele părți trebuie să ia măsuri adecvate pentru a preveni dispariția forțată a persoanelor și să efectueze o anchetă eficientă și rapidă pentru a stabili soarta și locul unde s-ar putea afla persoanele care ar fi putut fi supuse unei dispariții forțate. Statele părți ar trebui, de asemenea, să se asigure că dispariția forțată a persoanelor este sancționată cu sancțiuni penale adecvate și să introducă proceduri prompte și eficiente de investigare temeinică a cazurilor de dispariție de către organisme independente și imparțiale²⁴¹ care funcționează, de regulă, în cadrul sistemului judiciar penal. Aceștia ar trebui să aducă în fața justiției autorii acestor acte și omisiuni și să se asigure că victimele dispariției forțate și rudele acestora sunt informate cu privire la rezultatul anchetei și că li se oferă reparații integrale.²⁴² În niciun caz nu ar trebui ca familiile victimelor dispariției forțate să fie obligate să le declare moarte pentru a fi eligibile pentru reparații.²⁴³ Statele părți ar trebui, de asemenea, să ofere familiilor persoanelor dispărute mijloace de reglementare a statutului lor juridic în legătură cu persoanele dispărute după o perioadă adecvată de timp.²⁴⁴

59. Există o legătură particulară între articolul 6 și articolul 20, care interzice orice propagandă pentru război și anumite forme de pledoarii pentru incitare la discriminare, ostilitate sau violență. Nerespectarea acestor obligații în conformitate

²⁴⁰ A se vedea d.e. Comunicarea nr. 2259/2013, El Boathi împotriva Algeriei, Opinii adoptate la 17 martie 2017, par. 7.5.

²⁴¹ Comunicarea nr. 161/1983, Rubio împotriva Columbiei, Opinii adoptate la 2 noiembrie 1987, par. 10.3; Comentariul general 6, par. 4.

²⁴² A se vedea Convenția internațională privind protecția tuturor persoanelor împotriva dispariției forțate, art. 24.

²⁴³ A se vedea d.e. Comunicarea nr. 1917/2009, Prutina împotriva Bosniei și Herțegovinei, Opinii adoptate la 28 martie 2013, par. 9.6.

²⁴⁴ A se vedea Convenția internațională privind protecția tuturor persoanelor împotriva dispariției forțate, art. 24.

cu articolul 20 poate, de asemenea, să constituie eșecul de a lua măsurile necesare pentru a proteja dreptul la viață în conformitate cu articolul 6.²⁴⁵

60. Conform articolului 24 alineatul 1 al Pactului, „orice copil,...are dreptul din partea familiei sale, a societății și a statului la măsurile de ocrotire pe care le cere condiția de minor. ” Acest articol necesită adoptarea unor măsuri speciale pentru a proteja viața fiecărui copil, în plus față de măsurile generale impuse de articolul 6 pentru protejarea vieții tuturor indivizilor.²⁴⁶ Atunci când se iau măsuri speciale de protecție, statele părți ar trebui să fie ghidate de interesul superior al copilului,²⁴⁷ de necesitatea de a asigura supraviețuirea și dezvoltarea tuturor copiilor²⁴⁸ și bunăstarea lor.²⁴⁹

61. Dreptul la viață trebuie respectat și asigurat fără nici o deosebire de orice fel, cum ar fi rasa, culoarea, sexul, limba, religia, opinia politică sau de altă natură, originea națională sau socială, proprietatea, nașterea sau oricare alt statut, inclusiv apartenența la o castă,²⁵⁰ etnia, apartenența la un grup indigen, orientare sexuală sau identitate de gen,²⁵¹ dizabilitate,²⁵² statul social-economic,²⁵³ albinism²⁵⁴ și vârstă.²⁵⁵ Protecția juridică pentru dreptul la viață trebuie să se aplice în mod egal tuturor persoanelor și să li se ofere acestora garanții efective împotriva tuturor formelor de discriminare, inclusiv a formelor multiple și

²⁴⁵ A se vedea Cauza Ruggiu, ICTR (TIPR) 1 iunie 2000, par. 22.

²⁴⁶ A se vedea Comentariul general nr. 17, par. 1; Comentariul general nr. 32, par. 42-44; Comunicarea 1917/2009, Prutina împotriva Bosniei și Herțegovinei, Opinii adoptate la 28 martie 2013, par. 9.8; Observații finale: Benin (2015), par. 19.

²⁴⁷ Convenția cu privire la drepturile copilului, art. 3(1).

²⁴⁸ Convenția cu privire la drepturile copilului, art. 6(2).

²⁴⁹ Convenția cu privire la drepturile copilului, art. 3(2).

²⁵⁰ Observații finale: India (1997), par. 15.

²⁵¹ Observații finale: Iran (2011), par. 10.

²⁵² Observații finale: Olanda (2001), par. 6.

²⁵³ A se vedea Comunicarea nr. 2425/2014 Whelan împotriva Irlandei, Opinii adoptate la 17 martie 2017, par. 7.12.

²⁵⁴ A se vedea CESC, Observații finale: Republica Democrată Congo (2009), par. 19.

²⁵⁵ A se vedea Comunitatea indigenă Yakye Axa împotriva Paraguay, Hotărârea I/A CHR din 17 iunie 2005, par. 175.

intersecționale de discriminare.²⁵⁶ Orice privare de viață bazată pe discriminare de drept sau de fapt este *ipso facto* arbitrară. Femicidul, care constituie o formă extremă a violenței bazate pe gen, îndreptată împotriva fetelor și femeilor, este o formă deosebit de gravă de atac asupra dreptului la viață.²⁵⁷

62. Degradarea mediului, schimbările climatice și dezvoltarea nesustenabilă constituie unele dintre cele mai presante și serioase amenințări la adresa generațiilor actuale și viitoare de a se bucura de dreptul la viață.²⁵⁸ Fac parte din obligațiile statelor părți în conformitate cu legislația internațională în materie de mediu: informarea cu privire la conținutul articolului 6 din Pact, respectarea și asigurarea dreptului la viață; statele ar trebui de asemenea să informeze cu privire la obligațiile relevante care le revin în temeiul dreptului internațional al mediului.²⁵⁹ Punerea în aplicare a obligației de respectare și de asigurare a dreptului la viață și, în special, a unei vieți demne depinde, inter alia, de măsurile luate de statele părți pentru a conserva mediul și a-l proteja împotriva daunelor, poluării și schimbărilor climatice cauzate de actorii publici și privați. Prin urmare, statele părți ar trebui să asigure utilizarea durabilă a resurselor naturale, să elaboreze și să pună în aplicare standarde de mediu, să efectueze evaluări ale impactului asupra mediului, să consulte statele relevante cu privire la activitățile care pot avea un impact semnificativ asupra mediului, să informeze alte state interesate în legătură cu dezastrele naturale și situațiile de urgență să coopereze cu aceștia, să ofere acces adecvat la informații privind pericolele de mediu

²⁵⁶ Observații finale: SUA (2014), par. 8.

²⁵⁷ Raport al Raportorului special al ONU pe probleme de violență împotriva femeilor, cauzele și consecințele sale, 23 mai 2012, par. 21.

²⁵⁸ Declarația Conferinței Organizației Națiunilor Unite privind mediul uman, 17 iunie 1972, par. 1 (preambul); Declarația de la Rio privind Mediul și Dezvoltarea, 14 iunie 1992, Principiul 1; Convenția-cadru a Națiunilor Unite asupra schimbărilor climatice, 9 mai 1992, (preambul), 1771 UNTS 107.

²⁵⁹ A se vedea Acordul de la Paris, preambul, 12 decembrie. 2015, UN Doc. FCCC/CP/2015/L.9, Anexa.

și să acorde atenția cuvenită abordărilor de prevenție.²⁶⁰

63. Având în vedere articolul 2 alineatul (1) din Pact, un stat parte are obligația de a respecta și de a asigura drepturile prevăzute la articolul 6 pentru toate persoanele care se află pe teritoriul său și pentru toate persoanele care intră sub jurisdicția sa, adică toate persoanele asupra cărora manifestă putere sau control efectiv cu privire la exercitarea dreptului lor la viață.²⁶¹ Aceasta include persoanele situate în afara oricărui teritoriu efectiv controlat de stat, al cărui drept la viață este totuși afectat de activitățile sale militare sau de altă natură, într-o manieră directă și previzibilă în mod rezonabil.²⁶² De asemenea, statele au obligații în temeiul dreptului internațional să nu ajute sau să sprijine activitățile întreprinse de alte state și de actori nestatali care încalcă dreptul la viață.²⁶³ În plus, statele părți trebuie să respecte și să protejeze viețile persoanelor aflate în locuri care sunt sub controlul lor efectiv, cum ar fi teritoriile ocupate și în teritoriile asupra cărora și-au asumat o obligație internațională de a aplica Pactul. Statele părți sunt, de asemenea, obligate să respecte și să protejeze viața tuturor persoanelor aflate pe nave maritime sau aeronave înregistrate de statul parte sau care arborează pavilionul statului parte și a persoanelor care se află într-o situație de primejdie pe mare, în conformitate cu obligațiile lor internaționale privind salvarea pe mare.²⁶⁴ Având în vedere că privarea de libertate plasează o

²⁶⁰ Declarația de la Rio privind Mediul și Dezvoltarea, 14 iunie 1992, principiile 1, 2, 11, 15, 17, 18. A se vedea Convenția privind accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziei și accesul la justiție în probleme de mediu, 25 iunie 1998.

²⁶¹ Comentariul general nr. 31, par. 10; Observații finale: Regatul Unit (2008), par. 14.

²⁶² A se vedea 22 de mai sus; Observații finale: SUA (2014), par. 9.

²⁶³ Răspunderea statelor pentru fapte internaționale ilicite, art. 16, Anexă la Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 56/83 din 12 decembrie 2001. A se vedea Aplicarea Convenției ONU pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid (Bosnia și Herțegovina împotriva Serbiei și Muntenegrului), 2007, Raport ICJ 43, 217.

²⁶⁴ Observații finale: Malta (2014), par. 17. A se vedea Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării, 10 decembrie 1982, art. 98, 18233 UNTS 3; Convenția internațională privind siguranța vieții pe mare, 1 noiembrie 1974, Ch. 5, Reg. 10, 1184 UNTS 278.

persoană sub controlul efectiv al unui stat, statele părți trebuie să respecte și să protejeze dreptul la viață al tuturor persoanelor arestate sau reținute de acestea, chiar dacă persoanele sunt deținute în afara teritoriului lor.²⁶⁵

64. Ca și restul Pactului, articolul 6 continuă să se aplice și în situații de conflict armat la care se aplică regulile dreptului internațional umanitar, inclusiv în situații de conducere a ostilităților.²⁶⁶ În timp ce normele dreptului internațional umanitar pot fi relevante pentru interpretarea și aplicarea articolului 6 atunci când situația cere aplicarea lor, ambele domenii de drept sunt complementare și nu se exclud reciproc.²⁶⁷ Utilizarea forței letale în conformitate cu dreptul umanitar internațional și cu alte norme de drept internațional aplicabile nu este, în general, arbitrară. În schimb, practicile incompatibile cu dreptul umanitar internațional, care implică un risc pentru viața civililor și a altor persoane protejate de dreptul umanitar internațional, inclusiv vizarea civililor, a unor obiective civile și obiective indispensabile supraviețuirii populației civile, atacuri fără discernământ, nerespectarea principiilor precauției și proporționalității și utilizarea scuturilor umane, ar încălca, de asemenea, articolul 6 al Pactului.²⁶⁸ Statele părți ar trebui, în general, să dezvăluie criteriile după care se determină atacul de persoane cu forță letală sau cu obiecte a căror direcționare este de așteptat să ducă la privarea de viață, inclusiv baza juridică pentru atacurile specifice, procesul de identificare a țintelor militare și a combatanților sau persoanelor care participă direct la ostilități, circumstanțele în care s-au folosit mijloace și metode relevante de luptă²⁶⁹ și dacă au fost luate în considerare alternative mai puțin dăunătoare.

²⁶⁵ Comentariul general nr. 31, par. 10; Comunicarea nr. 12/52, Saldías de López împotriva Uruguay, Opinii adoptate la 29 iulie 1981, par. 12.1-13; Comunicarea nr. R.13/56, Celiberti de Casariego împotriva Uruguay, Opinii adoptate la 29 iulie 1981, par. 10.1-11; Comunicarea nr. 623/1995 Domukovsky împotriva Georgiei, Opinii adoptate la 6 aprilie 1998, par. 18.2.

²⁶⁶ Comentariul general nr. 31, par. 11; Comentariul general nr. 29, par. 3.

²⁶⁷ Comentariul general nr. 31, par. 11; Comentariul general nr. 29, par. 3, 12, 16.

²⁶⁸ Observații finale: Israel (2010), par. 9-10.

²⁶⁹ Observații finale: SUA (2014), par. 9.

De asemenea, trebuie să investigheze încălcări presupuse sau suspectate ale articolului 6 în situații de conflict armat în conformitate cu standardele internaționale relevante.²⁷⁰

65. Statele părți implicate în desfășurarea, utilizarea, vânzarea sau achiziționarea de arme existente sau în curs de prospectare, dezvoltare, achiziționare sau adoptarea de arme și mijloace sau metode de război trebuie să ia întotdeauna în considerare impactul lor asupra dreptului la viață.²⁷¹ De exemplu, dezvoltarea unor sisteme de arme autonome, lipsite de compasiune și de judecată umană, ridică probleme juridice și etice dificile cu privire la dreptul la viață, inclusiv aspecte legate de răspunderea juridică pentru utilizarea lor. Prin urmare, Comitetul consideră că aceste sisteme de arme nu ar trebui dezvoltate și puse în funcțiune nici în perioade de război, nici în perioade de pace, cu excepția cazului în care sa stabilit că utilizarea lor este conformă cu articolul 6 și cu alte norme relevante din dreptul internațional.²⁷²

66. Utilizarea armelor de distrugere în masă, sau amenințarea cu acestea, în special a armelor nucleare, care au același efect asupra tuturor victimelor și care sunt de natură să cauzeze distrugerea de vieți omenești la scară catastrofică, este incompatibilă cu respectarea dreptului la viață și poate constitui infracțiune în temeiul dreptului internațional. Statele părți trebuie să ia toate măsurile necesare pentru a opri proliferarea armelor de distrugere în masă, inclusiv măsurile de prevenire a achiziționării lor de către actorii nestatali, să se abțină de la dezvoltarea, producerea, testarea, achiziționarea, stocarea, vânzarea, transferul și utilizarea acestora; să distrugă stocurile existente și să ia măsuri adecvate de protecție împotriva utilizării

²⁷⁰ A se vedea par. 27-28 de mai sus; Protocolul de la Minnesota privind investigarea omorurilor potențial ilegale (2016)(publicat de OHCHR în 2017), par. 20-22.

²⁷¹ A se vedea Protocol adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (Protocolul I), 8 iunie 1977, art. 36.

²⁷² Raport al Raportorului special al ONU privind execuțiile extrajudiciare, sumare și arbitrare, 9 aprilie 2013, par. 113-114.

accidentale a acestor arme, în conformitate cu obligațiile lor internaționale.²⁷³ De asemenea, ele trebuie să-și respecte obligațiile internaționale de a-și continua negocierile cu bună-credință pentru a atinge obiectivul dezarmării nucleare sub control internațional strict și eficient.²⁷⁴ și pentru a oferi o reparație adecvată victimelor a căror drept la viață a fost, sau este afectat în mod negativ de testarea sau utilizarea armelor de distrugere în masă, în conformitate cu principiile responsabilității internaționale.²⁷⁵

67. Articolul 6 este inclus în lista drepturilor fără derogare prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din Pact. Prin urmare, garanțiile împotriva privării de viață în mod arbitrar cuprinse în articolul 6 continuă să se aplice în toate circumstanțele, inclusiv în situații de conflict armat și de alte urgențe publice.²⁷⁶ Existența și natura unei urgențe publice care amenință viața națiunii pot totuși să fie relevante pentru a stabili dacă un act sau o omisiune specială care conduce la privarea de viață este arbitrară și la o determinare a domeniului de aplicare de măsuri pozitive pe care statele părți trebuie să le întreprindă. Deși unele drepturi prevăzute în Pact altele decât dreptul la viață, pot face obiectul unei derogări, drepturile derogatorii care susțin aplicarea articolului 6 nu trebuie diminuate prin măsuri de derogare.²⁷⁷ Aceste drepturi includ garanții procedurale, cum ar fi dreptul la un proces echitabil în cazurile de pedeapsă cu moartea și măsuri accesibile și eficiente de apărare a drepturilor, obligația de a lua măsuri adecvate pentru a investiga, a urmări, a pedepsi și a remedia încălcările dreptului la viață.

²⁷³ A se vedea Tratatul privind Neproliferarea Armelor Nucleare, 1 iulie 1968, 729 UNTS 161; Tratatul privind interzicerea totală a testelor nucleare, 10 Sept. 1996, Tratatul privind interzicerea armelor nucleare, 7 iulie 2017 (nu este încă în vigoare); Convenția cu privire la interzicerea perfecționării, producției și stocării armelor bacteriologice (biologice) și cu toxine și la distrugerea lor, 10 aprilie 1972, 1015 UNTS 163; Convenția privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora, 3 septembrie 1992, 1974 UNTS 45.

²⁷⁴ Comentariul general 14, par. 7. A se vedea Legalitatea amenințării utilizării armelor nucleare, 1996 ICJ 226, 267.

²⁷⁵ Observații finale: Franța (2015), par. 21.

²⁷⁶ Comentariul general nr. 29, par. 7.

²⁷⁷ Comentariul general nr. 29, par. 16.

68. Rezervele cu privire la obligațiile peremptorii și nederogabile prevăzute în articolul 6 sunt incompatibile cu obiectul și scopul Pactului. În special, nu sunt permise rezerve cu privire la interzicerea privării de viață în mod arbitrar și la limitele stricte prevăzute în articolul 6 cu privire la aplicarea pedepsei cu moartea.²⁷⁸

69. Războaiele și alte acte de violență în masă continuă să fie un flagel al omenirii care provoacă pierderea mai multor mii de vieți în fiecare an.²⁷⁹ Eforturile de a preveni riscurile războiului și ale oricărui alt conflict armat și de a consolida pacea și securitatea internațională sunt printre cele mai importante măsuri de protecție ale dreptului la viață.²⁸⁰

70. Statele părți angajate în acte de agresiune, așa cum sunt definite în dreptul internațional, care duc la privarea de viață, încalcă ipso facto articolul 6 al Pactului. În același timp, tuturor statelor li se reamintește responsabilitatea lor ca membri ai comunității internaționale de a proteja viețile omenești și de a se opune atacurilor pe scară largă sau sistematice asupra dreptului la viață,²⁸¹ inclusiv acte de agresiune, terorism internațional, genocid, crime împotriva umanității și crime de război, respectând în același timp toate obligațiile care le revin în temeiul dreptului internațional. Statele părți care nu iau toate măsurile rezonabile pentru a-și rezolva disputele internaționale prin mijloace pașnice ar putea să nu îndeplinească obligația pozitivă asumată de a asigura dreptul la viață.

²⁷⁸ Comentariul general nr. 24, par. 8.

²⁷⁹ Comentariul general nr. 14, par. 2.

²⁸⁰ Comentariul general nr. 6, par. 2.

²⁸¹ Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 60/1, (Rezultatele Summitului Mondial) 16 septembrie 2005, par. 138-139.